

Fórum

ochrany přírody

- / NOVÉ VÝZVY OCHRANY PŘÍRODY
- / BILANCOVÁNÍ PŘEDCHOZÍCH LET
V OCHRANĚ PŘÍRODY

01
2022

Vážené čtenářky a čtenáři,

nacházíme se v bodu, který vyzývá nejen k ohlédnutí a rekapitulaci předcházejícího období, ale na tomto základě i k plánování budoucnosti. Alespoň do té míry, do jaké jí objektivně plánovat lze.

Proč se máme ohlížet a kout nové plány? Rozhodně ne(jen) kvůli válce na Ukrajině, která jistě na dlouhou dobu znatelně změní priority vlády, státu, i postoje společnosti. Na podzim 2021 se ustavila nová vláda, a s ní i vize prostřednictvím jejího programu. To je po předcházejících osmi letech ve stojatých až stagnujících vodách zásadní změna, a snad i naděje. Proto jsme pro vás v tomto čísle připravili mozaiku názorů vybraných expertů na uplynulé období, ale také představení nového ideového směřování Ministerstva životního prostředí.

Je zřejmé, že současným problémem není absence legislativních nástrojů, strategií, a doposud v zásadě ani nedostatek finančních a personálních kapacit. Co chybělo, je nesoulad mezi plány, strategickým plánováním a faktickou implementací. Z určitého úhlu pohledu samozřejmě není „lidí a peněz“ nikdy dost. Takový pohled ovšem nereflektuje omezené kapacity společnosti obecně. Máme nadbytek překrývajících se strategií, ke kterým se čerstvě přidávají ty evropské, a to i formou nových zákonných nástrojů (např. k invazním nepůvodním druhům). Pokud si přečtete všechny tyto dokumenty, seznáte, že na plnou realizaci všech těchto cílů kapacity opravdu nemáme. Snad se ale dostáváme do fáze, kdy začne resort ŽP vše harmonizovat, a určí jasné priority s ohledem na své zdroje. Obsah čísla, které pomyslně leží před vámi, mi k tomu dává naději.

S přáním obohacujícího čtení

Michael Hošek

člen Rady Fóra ochrany přírody

OBSAH

// EDITORIAL

Michael Hošek

2

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Opravovat krajinu

Eva Volfová

5

Plán nových národních parků

Petr Hladík

9

Mnoho pozitiv v jedné dohodě?

Vojtěch Kotecký

12

Ekonomické nástroje v ochraně přírody a krajiny – stručný přehled a trocha bilancování

Pavel Pešout

14

Ochrana přírody přírodu nezachrání

Vlastimil Karlík

20

Novinky ze slonovinové věže

Jiří Reif

23

Taxonomie EU je tady (a my o tom ještě moc nevíme)

Jan Dušek

26

Třicetiny druhových výjimek: mnoho důvodů k zamyšlení Část I

Petr Roth

28

Foto z titulní strany: Vody v krajině je stále méně a méně, naším cílem je naopak zadržet ji co nejvíce. Zdroj freepek.com

Fórum ochrany přírody 1/2022 ● ročník 9 ● vychází elektronicky 4x ročně zdarma ● vydává Fórum ochrany přírody, Slezská 125, 130 00 Praha 3 ● IČO 227 19 466 ● redaktorka Markéta Dušková ● grafický návrh a úprava Edita Hrubešová ● redakční rada Jan Dušek, Michael Hošek, Jaroslav Obermajer, Tomáš Rothrockl, Petr Roth a David Storch ● kontakt: info@forumochranyprirody.cz, +420 604 503 856 ● ISSN 2336-5056 ● číslo vychází 31. 3. 2022

XVI. SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY JE DOSLOVA ZA DVEŘMI!

Po dvouleté nedobrovolné přestávce se vracíme k původnímu poslání FOP a do budovy **PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTY UNIVERZITY KARLOVY** ve Viničné 7 svoláváme na **sobotu 2. dubna 2022 od 9.30 hodin** další setkání Fóra ochrany přírody.

NAČ SE MŮŽETE TĚŠIT?

Po čtyřech letech vlády jedné a osmi letech vlády jiné strany se opět vyměnilo vedení MŽP. Rozhodli jsme se, že je čas bilancovat. Čeho jsme v ochraně přírody za uplynulé desetiletí dosáhli? Co se nepodařilo? A s čím nyní přichází nové vedení resortu? Co si o tom myslí ochranáři v terénu? Na to budeme hledat odpovědi v první části setkání.

Evropská unie, jíž jsme již 18 let členy, přijala přede dvěma lety dva zásadní dokumenty – tzv. Zelenou dohodu pro Evropu a Strategii ochrany biodiverzity do roku 2030. Jak je na jejich naplňování připravena státní ochrana přírody? Pojd'me se s nimi alespoň stručně seznámit a řekněme si, jak je využít, aby se nejen neobrátily proti naší přírodě, ale naopak jí pomohly.

Setkání se uskuteční v tradičním formátu – plenární příspěvky, diskuse v kavárnách, závěrečné seznámení pléna s výstupy z kaváren.

Poslední možnost k přihlášení je **31. 3. 2022** na adrese **info@forumochranyprirody.cz**

**Ústav pro životní prostředí
Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy
v Praze ve spolupráci s DHP Conservation s.r.o.
připravil třetí běh kurzu celoživotního
vzdělávání**

Trendy v ochraně přírody

- **32 přednášek předních českých odborníků na jednotlivá témata**
- **8 online přednášek předních expertů na globální či evropské úrovni**
- **10 specifických webinářů**
- **Kompendium informací z kurzu**
- **nové webové stránky a sociální sítě**

Více zde: <https://trendyochranyprrody.cuni.cz/>

Kurz je revidován z hlediska obsahu i rozsahu díky projektu v rámci Norských fondů, výzvy Reine.

PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA
Univerzita Karlova

STÁTNI FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

OPRAVOVAT KRAJINU

EVA VOLFOVÁ

Mgr. EVA VOLFOVÁ

V současnosti pracuje jako náměstkyně na Ministerstvu životního prostředí.

Pracovala jako poradkyně náměstkyně pro životní prostředí na Krajském úřadě Plzeňského kraje. Zabývala se posuzováním vlivů záměrů a koncepcí na Naturu 2000 a biologickým hodnocením. Je soudní znalkyní v oboru ochrana přírody. Zapojila se do přípravy a vyhlášení soustavy Natura 2000 ve fázi mapování biotopů, odborných návrhů lokalit a přípravy a obhajoby stínového seznamu na biogeografických seminářích. Zpracovávala metodické materiály pro naturové hodnocení.

Je členkou nevládních organizací:

Ametyst z.s., České botanické společnosti, České společnosti ornitologické.

KDY, KDYŽ NE TEĎ?

Nedaleko nás jsou bombardována města, na Ukrajině se válčí. Je to nepředstavitelná situace s nedozírnými dopady na lidskou společnost i životní prostředí. Připočtíme k tomu pandemii, která dosud neskončila. Samozřejmě to poutá naši pozornost, jenže klimatická krize také nečeká, nikam nezmižela. V Antarktidě bylo minulý týden o 40° C nad průměr. Přestože je březen a slavili jsme mezinárodní den vody, venku je už zase velké sucho. Realita není příznivá. Po dekádách intenzivního využívání je krajina silně degradovaná. Vodní toky jsou zkrácené o třetinu. Lidé se obávají o vodu ve studnách. Řada druhů je na hranici přežití. Pokud se svět nepovede zničit Putinovi, dokážeme to sami svojí neschopností k rychlé akci na řešení environmentálních problémů. I když někdy pochybujeme, co vlastně teď dělat, určitě má velký smysl aktivně vytvářet pozitivní vizi budoucnosti.

V následujícím článku předkládám svou vizi ochrany a péče o přírodu a krajinu pro nové vládní období. Vycházím z ambiciózního a progresivního prohlášení vlády, které nám dává historicky jedinečnou příležitost. Je především přelomové, že máme jasné politické zadání. Prohlášení deklaruje ochranu životního prostředí, přírodních zdrojů, krajiny, přírody, biodiverzity a klimatu jako klíčovou prioritu vlády. Pojmenovává potřebu úzké spolupráce mezi ministerstvy životního prostředí, zemědělství, průmyslu a obchodu, dopravy a místního rozvoje a důležitost konzultace se sociálními partnery.

Máme veřejnou podporu, lidé o problémech dobře vědí a chtějí řešení, často jsou sami ochotni pomoci. Zároveň máme dobré odborné znalosti budované přes 30 let. Dnes i silné ekonomické nástroje. Víme, že času už není nazbyt. Tak tedy kdy, když ne teď?

REFLEXE

Pro posun vpřed potřebujeme zhodnotit, proč se dosud nedařilo přírodu a krajinu efektivně obnovovat a chránit před dominantními tlaky na rozvoj a intenzivní hos-

podání. Navzdory dobré legislativě a řadě nesporných úspěchů můžeme konstatovat, že hlavní problémy se vyřešit nepodařilo. Druhů nadále ubývá, krajina trpí suchem, klima je stále více rozkolísané. Díky počínajícím snahám o nápravu v krajině se sice dařilo uskutečnit dílčí projekty revitalizací, avšak vždy se řádově více peněz utratilo za tvrdé úpravy toků, navíc v rozporu s rámcovou směrnicí o vodách. Chráníme ohrožené druhy, realizujeme záchranné programy, ale také udělujeme stovky výjimek z jejich ochrany a ani nevíme, jaký to má na jejich populaci celkový vliv. Zvyšujeme podíl obnovitelných zdrojů energie, ale nemáme jasnou představu o dopadu cílového stavu na naše prostředí a stále akceptujeme rizikové využívání fosilních zdrojů.

Za posledních 30 let mělo životní prostředí málokdy jednoznačnou politickou a veřejnou podporu. Bylo okrajovým resortem, který často musel proti různorodým ekonomickým zájmům bojovat o každou píď chráněných území. Mnohdy to způsobilo jen vleklý boj a neporozumění. Přes dílčí úspěchy se nikdy nepodařilo změnit výrazně převažující neudržitelné hospodaření.

CO POTŘEBUJEME?

Potřebujeme zdravou a odolnou krajinu s širokou nabídkou propojených biotopů v dobrém stavu.

Milá je nám krajina pestrá, stinná a vlháká, ne monotónní, neprostupná, horká a vyprahlá. Chceme v krajině být a žít, potřebujeme zdravé potraviny, ale i vodu, stromy, zpěv ptáků, bzuzení včel.

Právě přes krajinu dobře vidíme problémy i možnosti řešení. Může zde dojít k organickému propojení cílů adaptace na změnu klimatu a zvýšení retence vody s ochranou biodiverzity. Někdy byly ochrana klimatu a ochrana přírody vnímány odděleně, v krajině však můžeme a musíme spolupracovat. Ochrana přírody disponuje odbornými znalostmi i legislativními nástroji, jak stav krajiny zlepšit. Stávající nástroje však je potřeba významně posílit, některé změnit, zmodernizovat. Také plošně rozšířit jejich aplikaci.

JAK TO UDĚLAT?

Sebevědomí, spolupráce, otevřenost, komunikace

Na základě silné veřejné poptávky a jednoznačné politické podpory bude Ministerstvo životního prostředí fungovat jako sebevědomý leader cílené akční a velkoplošné proměny, zlepšení stavu krajiny. O komplexní změny v krajině jsme se pokoušeli už několikrát, teď bychom to však ve spolupráci s dalšími resorty potřebovali uvést opravdu do praxe. Dřívější zákopové války musíme přetvořit ve funkční spolupráci na naplňování vládního prohlášení. Důležitá je také spolupráce s vědou, občanskou společností, podnikatelským sektorem. Vzniká mnoho skvělých nápadů, my je můžeme pomoci skládat dohromady. Navrhovaná řešení by měla procházet odbornou a veřejnou diskusí.

Ministerstvo životního prostředí by mělo být otevřené, zveřejňovat veškeré dostupné informace a data o přírodě a krajině. Významným přínosem je v tomto směru rozvoj Informačního systému ochrany přírody realizovaný AOPK ČR.

Měli bychom být schopni podporu veřejného mínění dále rozvíjet. Jak lidem říct, že jde o jejich prostředí k životu? O jejich studnu, chleba? MŽP by mělo pozitivně vysvětlovat, komunikovat navenek. Také se vrátit k dřívější systematické podpoře environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty...

Strategie máme připravené

Co máme dělat, to vlastně docela dobře víme. Máme to sepsané v řadě strategií, konkrétně v Národním akčním plánu adaptace na změnu klimatu, Strategii ochrany biodiverzity, Státním programu ochrany přírody, Green Dealu resp. v balíčku Fit for 55, dále například evropské zelené taxonomii. Nebo taky ve směrnici o stanovištích, v rámcové směrnici o vodách a dalších. Očekáváme další podporu v připravovaném Restoration Law. Analýza plnění a možná i lepší provázání těchto strategií je tedy logickým prvořadým úkolem, který máme před sebou.

Můžeme se ale již nyní podívat na existující i vznikající nástroje, které lze při opravě krajiny využít. Všechny určitě potřebují podrobnou diskusi, která u některých částečně proběhla v předchozích číslech časopisu Fórum ochrany přírody a měla by probíhat dále ve veřejném prostoru, ale i v dílčích pracovních skupinách.

Plánování a realizace adaptačních opatření

Během posledních přibližně deseti let, kdy se začaly více projevovat důsledky klimatické změny, bylo najednou zřejmé, že stávající krajinná infrastruktura chráněná systémem zvláštní a obecné ochrany přírody není dostatečná. Nedokázala zajistit odolnost vůči suchu ani bleskovým povodním. Vznikl tlak na rychlé řešení těchto problémů. Dnes se na mnoha místech kra-

jina dotváří, obnovují se tůně, revitalizují toky, vysazují remízky, stromořadí. Cílem je hlavně zvýšení resilience (odolnosti) krajiny – tedy retence vody, ale také ukládání uhlíku, které je prováděno v rámci adaptace na změnu klimatu.

V Plzeňském kraji se nám podařilo během posledních dvou let řešit vodu a krajinu jako politickou prioritu. Vytvořili jsme platformu pro spolupráci odborníků i klíčových institucí (Povodí Vltavy, Lesy ČR, Pozemkový úřad, AOPK ČR, Regionální rozvojová agentura). Krajský úřad nechal zpracovat regionální strategii adaptačních opatření podle vzoru Pardubického kraje (Institut environmentálních výzkumů a aplikací, 2017). Vznikl projekt Zdravá krajina Plzeňského kraje. Jsme ve fázi komunikace s obcemi o možnostech realizace opatření na jejich území, přípravy dílčích projektů. Krajské měřítko se ukázalo jako vhodné pro zastřešení plánování revitalizací v krajině i realizaci větších projektů, pomáhá i spojení gesce životního prostředí a zemědělství do jednoho odboru.

Kdo si vyzkoušel, jak organizačně a finančně složitě je revitalizaci dovést až do zdárného konce, ví, že je nutné propojení klíčových hráčů, tedy vlastníků pozemků, obcí, projektantů a finančních nástrojů. Přesně tuto koordinační roli dnes iniciativně přebírají kraje, a to nejenom Plzeňský. Z centrální úrovně potřebují především jasné zadání a metodickou podporu a usnadnění výměny zkušeností.

Vytvoříme metodický rámec krajinného plánování, které podpoří realizaci opatření v praxi. Krajinné plánování by mělo rozvinout existující nástroje a dobře je provázat. Na národní úrovni je to národní akční plán, na krajské by mohla fungovat regionální strategie adaptačních opatření, lokálně pak územní studie krajiny a územní systém ekologické stability krajiny. Možností je i zpracovávat územní studie krajiny na každém stupni územního plánování, která se promítne do koncepce uspořádání krajiny.

Změna pravidel pro podporu hospodaření v krajině

„Chceme, aby naše zemědělství bylo šetrné ke krajině a aby naše lesy, půda i vodstvo zvládly co nejlépe změny klimatu“, říká programové prohlášení vlády. Bylo by přelomové, kdyby byla krajina plošně obhospodařována tak, aby podporovala také mimoprodukční funkce. To by významně

Krajina na jižním Plzeňsku, Předence. Foto Eva Volfová

posílilo biodiverzitu i adaptaci na klima, při zajištění udržitelné produkce zdravých potravin. V tomto duchu byl již upraven strategický plán Společné zemědělské politiky, v současné době se připravují ekoschéma, která mají například posílit krajinné prvky. Zemědělské dotace by tak pomohly nasměrovat zemědělce k lepší péči o krajinu. Zde zejména platí, že nastavení pravidel musí probíhat v dobré spolupráci ministerstev zemědělství a životního prostředí, a to se v nové vládě daří.

Ve spolupráci obou resortů by zásadní proměnou měla projít také správa vodních toků. Státní podniky povodí by se měly více zaměřit na naplňování rámcové směrnice o vodách a evropské Strategie ochrany biodiverzity 2030, zejména v oblasti zlepšení morfologického stavu vodních útvarů a zprostřednění toků pro migraci vodních organismů. Podniky povodí by se také měly více věnovat tomu, co mají v názvu – tedy opatřením v povodí, nejen na hlavních tocích.

Proběhlá a místy ještě stále probíhající kůrovcová kalamita by se měla stát příležitostí k zásadní změně přístupu k lesnímu hospodaření, které by se mělo více zaměřit na zajištění mimoprodukčních funkcí lesů. Změna spočívá především ve zlepšení druhové, věkové a prostorové skladby porostů, v přechodu od holosečného hospodaření k hospodaření výběrnému a dalším dlouhodobě udržitelným formám zajišťujícím vysokou odolnost krajiny k dopadům klimatické změny i potřeby ochrany biodiverzity. Státní lesy by měly jít v této změně příkladem.

Vzkříšení obecné ochrany přírody

Adaptace krajiny na změnu klimatu je silně provázána s obecnou ochranou přírody. Ostatně právě územní systém ekologické stability krajiny měl před 30 lety ambici podstatně zlepšit „ekologickou stabilitu“ krajiny a s tímto cílem navrhoval řadu opatření.

Metodické uchopení ÚSES dosud stojí na konceptu ekologické stability, vymezován je na základě jednotek potenciální vegetace. Tyto přístupy bychom měli sladit se soudobými ochrannými postupy a dnes již široce dostupnými podklady o aktuálním výskytu druhů a přírodních biotopů. Obecnou ochranu je možné vzkřísit jako funkční nástroj podporující adaptace. Významné krajinné prvky a mo-

Úhlava ve Štěnovicích. Foto Eva Volfová

dernizovaný ÚSES by se spolu s chráněnými územími měly stát nosnou funkční kostrou zelenomodré infrastruktury podchytenou v územním plánování a zajišťující dostatečnou resilienci krajiny na dopady klimatické změny.

Reforma druhové ochrany přírody

Programové prohlášení se hlásí k reformě druhové ochrany, která se již připravuje. Konečně bychom se mohli dočkat revize seznamu zvláště chráněných druhů, způsobení jejich kategorií a také ochrany jejich biotopů. Potřebné je také zavedení péče o cenné biotopy.

Konkrétní příběhy živočichů a rostlin oslovují veřejnost a pomáhají nám i správně zacílit péči o území. K ochraně druhů významně přispívá Natura 2000, kromě jiného i dobře fungujícím systémem naturového hodnocení.

Druhy nám mohou pomoci i při přibližování a vysvětlování potřeby obecné ochrany přírody veřejnosti. Pro přežití druhů v krajině je velmi významné, jak funguje tzv. „běžné hospodaření“. To by mělo být plošně zlepšeno díky nastavení zemědělských dotací a podpory v lesích.

Rozšíření zvláště chráněných území

Když se zabýváme plošně krajinou a její adaptací, změnou zemědělství, lesnictví, měli bychom si být vědomi, že máme u nás ještě místa, kde se příroda zachovala a přírodní procesy zde fungují. Na ně bychom měli pohlížet až s mimořádným res-

pektem. Přinášejí nám cennou inspiraci, a pokud na jedné straně za velké peníze části krajiny chceme opravovat, není přípustné na druhém konci zbytky přírody ničit. Jsou hlavně ve stávající síti chráněných území, v národních parcích, chráněných krajinných oblastech, ale i maloplošných zvláště chráněných územích po celé republice. Čtyři národní parky, 26 CHKO a více než dva tisíce dalších chráněných území (včetně Natury 2000) představují asi 24 % rozlohy celé České republiky.

Národní parky podporují přirozený vývoj ekosystémů, zde se můžeme na větších územích podívat, jak příroda funguje ponechána sama sobě. Měli bychom posílit funkci národních parků jako výkladních skříní, kde se můžeme od přírody učit, a to především na kontrastu k plošně degradované krajině. Potřebujeme se více bavit o principech ochrany ve vztahu bezzásahovosti a potřebách managementu, chceme řešit přetížení turismem i podpořit přijetí parků ze strany obcí.

Chráněné krajinné oblasti jsou více postavené na soužití člověka a přírody, nabízí se jako laboratoř pro krajinnotvorbu. Zde můžeme testovat propojení obecné a zvláštní i druhové ochrany do funkčních individuálních řešení.

Je dobře, že programové prohlášení přichází s myšlenkou rozšíření sítě velkoplošných chráněných území, konkrétně s návrhem NP Křivoklátsko a NP Soutok. U obou potřebujeme odbornou debatu o způsobu péče o území, v případě

Kosatec sibiřský u přechodového rašeliniště, Kvilda. Foto Eva Volfová

Soutoku i o kategorii (NP nebo CHKO?). Konečně se připravuje také CHKO Krušné hory, které koncepční ochranu jednoznačně potřebují. Důležité je zde i vyhlášení nové ptačí oblasti západní Krušné hory. Existují i další území, kde můžeme potenciálně uvažovat o změně kategorie nebo vyhlášení nové CHKO.

Co tam máme dál?

Městská krajina je také součástí krajiny. Zde je prioritou zadržování dešťové vody a zvýšené zastoupení zelené a modré infrastruktury v městském prostředí. Tzv. technologická řešení jsou součástí národního akčního plánu...

A nezapomeňme, že v krajíně potřebujeme „ubytovat“ také obnovitelné zdroje energie. Mělo by se to dít s vzájemným respektem,

aby bylo možné OZE podstatně rozšířit, ale nedocházelo přitom k poškození cenných částí přírody v krajíně.

ZÁVĚR

Válka i pandemie ukazují kromě řady nefunkčních vzorců i některé sebezáchovné mechanismy ve společnosti. Najednou lépe víme, kdo jsme i co je v životě opravdu důležité. Pod tlakem dokážeme možná lépe a rychleji nacházet vhodná řešení, která roky čekala na uplatnění. Také si více uvědomujeme, jak je důležité mít stabilní zázemí, domov, bezpečné místo, kde se dá pěstovat, chovat, žít. To je možné jen v uzdravené krajíně.

*P.S.: Na konci bych ráda poděkovala těm, kdo dočetli až sem. I všem, kteří mi pomáhají a podporují mne, posílají mi skvělé nápady, co by se dalo dělat. Mimo jiné syntézou těchto nápadů vznikl tento článek. Je to zatím spíše náčrt, věřím ale, že budeme pokračovat v práci a postupně všechny nápady zpřesňovat, dotahovat. A komu přišlo, že těch témat je tu moc, tak pořád ještě tady chybí energetika a půda. A další...
Pokračování příště...*

POUŽITÁ LITERATURA:

Institut environmentálních výzkumů a aplikací (2017): Regionální strategie adaptačních opatření. Ms.
<https://www.i-eva.cz/resao>

PLÁN NOVÝCH NÁRODNÍCH PARKŮ

PETR HLADÍK

Mgr. PETR HLADÍK
Místopředseda KDU-ČSL pro životní prostředí, 1. náměstek primátorky města Brna, má na starost starost oblast životního prostředí a adaptaci na klimatickou změnu. Je členem zastupitelstva Brna-sever.

Rozšiřování chráněných území v místech, kde to dává smysl, je v zájmu nás všech. Podporují to jak environmentální, tak ekonomické argumenty. Polovina světového HDP je závislá na přírodě a jejích funkcích. Ztráta biodiverzity patří mezi faktory, které ji nejvíce ohrožují (WEF, 2020). Úbytek biodiverzity ohrožuje zdraví celého ekosystému, včetně lidského zdraví (UNEP-WCMC a IUCN, 2021).

Základním opatřením pro zachování biodiverzity jsou chráněné oblasti (IPBES, 2019). V současné době dochází k nárůstu rozsahu i počtu chráněných území. Jen za měsíc leden 2022 vzrostl dle dat WDPA počet chráněných území o 186 na celkem 269 643 (WDPA, 2022). Samotný kvantitativní nárůst chráněných území však nutně neznamená lepší ochranu biodiverzity (Watson et al., 2014), je třeba zaměřit se i na kvalitu. Rozšíření velkoplošných chráněných území ve formě dvou nových národních parků, je tedy jednou z cest, jak podpořit ochranu české druhové rozmanitosti. Křivoklátsko i Soutok jsou natolik unikátní, že si komplexní formu ochrany zaslouží.

Křivoklátsko patří společně se Šumavou mezi nejvíce zachovalé přírodní oblasti v ČR. Má rozsáhlý lesní komplex s bohatou druhovou skladbou lesa. Nalézá se zde kaňonovité údolí Berounky a kolmá údolí ostatních potoků. Právě unikátní geomorfologie Křivoklátska vytvořila jedinečné podmínky pro rozvoj biodiverzity, která je na jednotku plochy nejvyšší, co se týká výskytu zvířat a rostlin (Jačková a Romportl, 2008). Díky vysoké druhové pestrosti bylo území zařazeno mezi významná evropská ptačí území. Ucelenou péči o místní lesy, které ohrožuje těžba, ale nedokáže status chráněné krajinné oblasti zajistit (Klézl, 2021). Status národního parku by umožnil vytvořit systém ucelené a komplexní péče, kde by hlavní slovo měla ochrana a podpora přírodních procesů. Výhodou tohoto systému by též bylo jednotné nastavení myslivosti na celém území, která je tak potřebná za současného stavu přemnožení spárkaté zvěře (Zvěř je přemnožená, 2022).

Plán na vyhlášení Národního parku Křivoklátsko má aktuálně podporu Ministerstva životního prostředí, Středočeského kraje, některých okolních obcí, České společnosti pro ekologii i AOPK. Některé obavy místních obyvatel se už podařilo rozptýlit. Jedná se kupříkladu o pochybnosti ohledně možnosti i nadále využívat les pro sběr hub či klestí (ČTK, 2022), či možnosti využívat jej k volnočasovým aktivitám v podobě procházek apod. Omezení pohybu a využití oblasti národního parku záleží na zonaci, a tedy i umístění klidových zón, kde se lze pohybovat pouze po vyhrazených stezkách. Jednání v tomto směru ještě nejsou uzavřena, nicméně zatím se směřuje k jejich lokalizaci pouze v oblastech současných národních přírodních rezervací, kde už tento režim funguje. Takové nastavení by okolním obyvatelům nepřineslo žádná nová omezení, a mohli by tak užívat místní krajiny, jak byli doposud zvyklí.

Nesouhlas se zřízením národního parku stále vyjadřuje několik okolních obcí (ČTK, 2022). Vnímám obavy ze strany samospráv kvůli očekávanému nárůstu turismu, zejména v otázce infrastruktury. Přirozeně se větší přísun návštěvníků a ekonomických příležitostí s nimi souvisejících neobejde bez nutných změn. Obce však budou mít příležitost ve spolupráci s krajem využít takovýchto možností, kupříkladu v podobě grantové podpory, které potřebný rozvoj v daných oblastech podpoří. Existence národního parku může v konečném důsledku přinést ekonomický zisk celému regionu (Březina, 2014).

Naprostě zásadní v celém procesu je komunikace, která musí fungovat nejen před samotným vyhlášením národního parku, ale zejména po něm, kdy bude potřeba úzké spolupráce místních samospráv, správy národního parku i místních podnikatelských subjektů. Je a bude tedy potřeba oboustranné konstruktivní komunikace a respektu ke stanoviskům obou stran.

Nicméně z výzkumů vyplývá, že většina lidí žijících v blízkosti chráněných území nepocituje zhoršení svého socio-ekonomického

kého postavení v důsledku existence ZCHÚ (Kušová a Těšitel, 2014). Správa národního parku může také zvyšovat své přijetí mezi okolními lidmi, a tak zlepšit svůj obraz, aktivní komunikací s místními obyvateli (Gorner et al., 2012).

Diskuze o vyhlášení Národního parku Křivoklátsko běží přes deset let a jeho plán už je v pokročilém stadiu příprav. Situace ohledně vyhlášení Národního parku Soutok je oproti tomu rozdílná.

Soutok je označován za nejhodnotnější území ČR. Je tedy nešťastné, že jsou prozatím z celého jeho území chráněna pouhá 2 % jeho rozlohy. Nachází se zde unikátní mokřadní biotop, který v tomto rozsahu nemá ve střední Evropě obdoby. Místní lužní les je biotopem, který není nikde jinde v České republice (ČR) chráněn. Ve středoevropském kontextu je jeho zachování do dnešní doby výjimečné, jelikož většina lužních lesů tohoto regionu byla buď zlikvidována, nebo výrazně zredukována (Klimánek, 2002). Nalezneme tu unikátní duby a jejich torza, ve kterých žijí vzácné druhy hmyzu. Součástí je také ptačí oblast Soutok-Tvrdonicko, která patří mezi ornitologicky nejvýznamnější oblasti v ČR. Dochází zde však k celkovému úbytku chráněných druhů a snižuje se i rozloha a kvalita jejich biotopů (Čížek a Hauck, 2007; AOPK; Miklín, 2011).

Unikátnost území je dána lidskou činností, která tu po staletí probíhala. Právě intenzivní lidská činnost našich předků pomohla vytvořit podmínky pro rozvoj ke stavu, jaký známe dnes. Současný způsob hospodaření ale nevede k podpoře, nýbrž k "ukrajování biodiversity" (Národní park Soutok, 2021). K tomu, aby bylo možné zajistit

potřebné podmínky, je potřeba citlivého lesnického managementu a jeho adaptace na potřeby chráněných druhů.

Ohledně potřeby ochrany území Soutoku se ozývá více hlasů. Jednoznačná shoda na formě této ochrany však není. Nedostatečná ochrana ekosystému lužního lesa na Soutoku a dlouhodobě nesnadná spolupráce všech aktérů, již jsou zodpovědní za péči o toto území, jsou naprosto zásadními argumenty. K zachování jedinečného území je třeba jednotného a komplexního managementu, kde bude mít hlavní slovo jeden subjekt a jehož hlavním cílem bude ochrana místních ekosystémů. Z tohoto důvodu se domnívám, že by nejlepším řešením bylo vyhlášení Národního parku Soutok.

Tomuto záměru nahrává, že je celé území v majetku ČR. Jedná se pouze o území, která katastrálně spadají pod města Lanžhot a Břeclav. Umístění správy národního parku kupříkladu v Lanžhotě by mělo pozitivní vliv na místní ekonomiku.

Zařazení území Soutoku mezi národní parky by bylo vykročením z českých zvyklostí ochrany přírody. V ČR je institucionální ochrana přírody silná, ale poměrně tradicionalistická, takže je zde určitá obezřetnost při přijímání nových trendů (Hošek, 2017). Národní park Soutok skutečně nezapadá do velmi úzce a přísně vymezeného chápání národního parku. Nelze popřít, že nespĺňuje zásadu minimálních lidských zásahů. Co však jednoznačně splňuje, je jedinečnost a významnost v národním či mezinárodním měřítku.

Flexibilnější přístup ke kategorii národního parku by nebyl ve světovém měřítku raritou. Ve státech, jako je například Velká Británie, se přistupuje k této kategorii

pružněji a podmínka nedotknuté přírody není vyžadována. Takový přístup bere v potaz prostou realitu v Evropě, která je hustě zalidněná. Je proto pouze málo oblastí, které by nebyly ovlivněny lidskou činností. Nejrozšířenější kategorizaci chráněných území vytvořil Mezinárodní svaz ochrany přírody. Na rozdíl od definic, které využíváme v ČR, se kategorie zaměřují na způsoby managementu a cílovou podobu daného území, nikoliv jeho aktuální stav (IUCN, 2008). Sami autoři kategorizace zmiňují, že navržené způsoby managementu "kategorie II národní parky" se nemusí shodovat s územími, která jsou v různých státech pojmenována jako národní park. To ostatně platí i pro národní parky v ČR, kde do kategorie II dle IUCN spadají NP České Švýcarsko, NP Podyjí a NP Šumava, nikoliv však Krkonošský národní park.

Neexistuje žádné striktně dané globální pojetí národního parku. Vyhlášení Soutoku národním parkem by sice zcela nezapadalo do české charakteristiky a legislativního ukotvení, z širšího pohledu by ale zařazení tohoto typu území pod tuto kategorii nepředstavovalo bezprecedentní krok. Vyhlášení jakéhokoliv nového národního parku však musí nutně předcházet široká debata všech zainteresovaných stran a nelze jej realizovat bez společenské shody. Věřím, že se podaří společně dospět k řešení, které povede k nastavení ochrany na potřebné úrovni.

ZDROJE:

AOPK. (n.d.). Soutok Moravy a Dyje. Ochrana Soutoku. cit. 26. února 2022, <https://soutok.nature.cz/ochrana-soutoku>

Březina, D. (2014): Ekonomické aspekty správy národního parku Podyjí. Brno. Disertační práce. Mendelova Univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta, vedoucí práce: Ing. Petra Hlaváčková, Ph.D. Česká společnost pro ekologii: Stanovisko k navrhovanému Národnímu parku Křivoklátsko. (2022, 24. února). Ekolist.cz. cit. 25. února 2022, <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/ceska-spolecnost-pro-ekologii-standovisko-k-navrhovanemu-narodnimu-parku-krivoklatsko>

Čížek L. a Hauck D. (2007): Vymírání za dveřmi ochrana přírody, lesní hospodaření a extinkční dluh v luzích pod Pálavou. In: Bryja J. et al. (ed.) (2007), Zoologické dny Brno 2007. Sborník abstraktů z konference, 58-59 ČTK. (2022, 24. února). MŽP jednalo se starosty, proti vyhlášení NP Křivoklátsko je 17 obcí. ČeskéNoviny.cz. cit. 27. února 2022, <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/mzp-jednalo-se-starosty-proti-vyhlaseni-np-krivoklatsko-je-17-obci/2166912>

Dudley, N. (Editor) (2008): Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland, Switzerland: IUCN

Gorner, T., Najmanova, K., a Cihar, M. (2012): Changes in Local People's Perceptions of the Šumava National Park in the Czech Republic over a Ten Year Period (1998–2008). Sustainability, 4(6), 1354–1370. <https://doi.org/10.3390/su4061354>

Hošek, M. (2017, 10. ledna): Příroda bez hranic aneb pozice české ochrany přírody v kontextu evropského a světového přístupu (možné přístupy jako inspirace) [prezentace]. Přírodovědecká Fakulta Univerzita Karlovy. <https://www.natur.cuni.cz/fakulta/zivotni-prostredi/CZV/ochrana-prirody/prednasky/2017/hosek>

IUCN (1980): World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development, IUCN-UNEP-WWF

Jačková, K. a Romportl, D. (2008): The Relationship Between Geodiversity and Habitat Richness in Šumava National Park and Křivoklátsko PLA (Czech Republic): A Quantitative Analysis Approach. Journal of Landscape Ecology, 1(1), 23–38. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0003-6>

Klézl, T. (2021, 28. listopadu): Za rok Křivoklátsko, do čtyř let Moravská Amazonie. Koalice chystá nové národní parky. Aktuálně.cz, cit. 20. února 2022, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/krivoklatsko-i-soutok-pristi-vlada-chce-vyhlasit-dva-nove-na/r%7E57d60e5e4b771eca1070cc47ab5f12/>

Klímaček, M. (2002): Klimatický vliv Novomlýnských nádrží a lužní les, in: Rožnovský, J., Litschmann, T. (ed.): XIV. Česko-slovenská bioklimatologická konference, Lednice na Moravě 2.–4. září 2002, 161–179

Kušová, D. a Těšitel, J. (2014): Social perception of nature protection in protected areas (Czech Republic), Silva Gabreta, 20(1), 41–54

Miklín, J. (2012): Proměny krajiny soutoku Moravy a Dyje - mizející ohnisko biodiverzity. In: Osman, R., Daněk, P. (eds): Geografický výzkum v České republice: sborník z workshopu. Tribun EU, Brno, 126–140

Česká televize (2022, 13. února, 11:30): [televizní pořad], <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/221562248420014/>

PBES (2019): Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, and H. T. Ngo (eds.). IPBES secretariat, Bonn, Germany.

Pešout, P., & Knižátková, E. (2020): Adaptivní management chráněných území ve správě AOPK ČR. Ochrana Přírody, 6, 20–25.

UNEP-WCMC a IUCN (2021): Protected Planet Report 2020. UNEP-WCMC and IUCN: Cambridge UK; Gland, Switzerland

UNEP-WCMC a IUCN (2022): Protected Planet, Cambridge, UK: UNEP-WCMC and IUCN. Available at: www.protectedplanet.net.

Watson, J. E. M., Dudley, N., Segan, D. B., & Hockings, M. (2014): The performance and potential of protected areas. Nature, 515(7525), 67–73. <https://doi.org/10.1038/nature13947>

WDPA. (2022, 31. ledna): February 2022 update of the WDPA and WD-OECM. Protected Planet. cit. 19. února 2022, <https://www.protectedplanet.net/en/resources/february-2022-update-of-the-wdpa-and-wd-oecm>

World Economic Forum. (2020): Nature Risk Rising: Why the Crisis Engulfing Nature Matters for Business and the Economy. https://www3.weforum.org/docs/WEF_New_Nature_Economy_Report_2020.pdf

www.ldf.mendelu.cz (2022, January 11): Zvěř je přemnožená, odborníci hledají míru vhodných zásahů. Lesnická a dřevařská fakulta. Mendelova Univerzita v Brně. cit. 26. února 2022, <https://www.ldf.mendelu.cz/35058n-zver-je-premnozена-odbornici-hledaji-miru-vhodnych-zasahu>

MNOHO POZITIV V JEDNÉ DOHODĚ?

VOJTĚCH KOTECKÝ

Mgr. VOJTĚCH KOTECKÝ, Ph. D.
Zabývá vztahem české ekonomiky
a environmentální politiky. Působí
v Centru pro otázky životního prostředí
Univerzity Karlovy. Deset let byl
programový ředitel Hnutí DUHA a člen
Rady vlády pro udržitelný rozvoj, poté
působil v pražském institutu Glopolis.

Kterak evropská Zelená dohoda přispívá
k ochraně přírody? Snadná otázka, těžší
odpověď. Hlavně proto, že záleží na dvou
zrádných otázkách: Co je Zelená dohoda?
A co přispívá k ochraně přírody?

Dohoda totiž není formální dokument, ný-
brž rámcový program, do něhož spadají
desítky dílčích iniciativ. Některé z nich se
pohybují na neurčitěm pomezí. Například
nová strategie biodiverzity – která patří
mezi vlajkové lodi Zelené dohody – nav-
huje, jak posílit rozmanitost venkovských
krajin v Evropě. Jenomže praktické pro-
vedení je skoro kompletně v rukou agrár-
ních dotací, které si ministři zemědělství
nekompromisně stáhli pod svoji kontrolu
a dokonce výslovně odmítli, aby se příspě-
vek k Zelené dohodě uváděl být jenom jako
jeden z papírových cílů příslušné legislativy.
Za druhé některé iniciativy nesporně a bez-
prostředně slouží k ochraně přírody; řada
dalších na ni ovšem má větší nebo menší
vliv, ačkoli převážně slouží jinému účelu.
A u mnoha položek by se jakákoli souvis-
lost nejspíš musela hledat s elektronovým
mikroskopem. Proto nejspíš dává smysl,
abychom celý program rozdělili na tři hro-
mádky.

NÁVRHY, KTERÉ CHRÁNÍ BIODIVERZITU

Několik položek Zelené dohody přímo slou-
ží k ochraně biologické diverzity. Středo-
bodem je samozřejmě formální *Strategie
v oblasti biologické rozmanitosti do roku
2030*, kterou sestavila a před dvěma lety
představila Evropská komise. Shrnuje smě-
řování a rámcově naznačuje řadu dílčích
záměrů. Velká část konkrétních projektů,
o kterých ještě bude řeč, se poprvé objevila
právě ve Strategii. Obsahuje řadu pozoruhodných bodů: do konce dekády vyčlenit
10 % zemědělské půdy coby drobné bio-
topy, renaturalizovat 25 000 kilometrů řek,
čtvrtinu zemědělství převést na ekologické
hospodaření, snížit rizika pesticidů o 50 %

a spotřebu syntetických hnojiv o 25 %, vy-
členit 30 % unijní souše a 30 % moří pro
chráněná území všeho druhu a po 10 % pro
"striktně" chráněná území atd.

Nicméně strategie jsou pouze koncepční,
nezávazné dokumenty. Praktické naplnění
závisí na tom, co unijní státy řeknou na
prováděcí legislativu. Nad každou dílčí po-
ložkou se pak otevře úplně nová diskuse.
Bylo to vidět právě u vyčlenění desetiny
zemědělské půdy na neproduktivní prvky.
Národní ministři bez větších diskusí vzali
strategii na vědomí. Když ale Evropská ko-
mise posléze navrhla identický bod coby
podmínku pro příjemce do nových pravidel
agrárních dotací, setkala se s rozhořčeným
odporem většiny členských států i euro-
poslanců.

Komise postupně představuje také kon-
krétní praktické návrhy. Leitmotivem příš-
tích několika let nejspíše budou nová pravidla
ekologické obnovy (*Nature Restoration
Law*), nejambicióznější unijní legislativa
v ochraně přírody od roku 1992, kterou
Evropská komise měla navrhnout na konci
března, ale kvůli válce ji odložila. Prozatím
není úplně jasné, co v ní přesně bude. Mluví
se hlavně o dvou pilířích: rámcových právně
závazných cílech obnovy vybraných feno-
ménů a institucionálních strukturách včetně
procesů nebo metrik. Nová legislativa tedy
nezajistí konkrétní obnovní projekty – které
vzhledem k rozmanitosti evropských krajín
ani nejde unifikovat –, ale vytvoří pro ně
prostor.

Druhým velkým návrhem je nová legislativa
(formálně návrh *nařízení, které má omezit
odlesňování a znehodnocování lesů způso-
bené EU*), jež má z evropských dodavatel-
ských řetězců vyloučit ničení biotopů za
hranicemi unie. Unijní ekonomiky importují
komodity, jejichž produkce způsobuje od-
lesnění asi 200 000 hektarů ročně. Škody
na biodiverzitě jsou nejspíš srovnatelné
s dopady, které má hospodaření s krajinou
uvnitř zemí EU. Velké firmy se začínají sys-

tematicky zabývat vlivem svých dodavatelů na přírodu. Vznikla i řada praktických instrumentů, které umožňují sledovat původ a toky konkrétních surovin. Návrh proto vyžaduje po importérech, aby z dovozu vyloučili šest nejvíce rizikových komodit (palmový olej, sóju, hovězí maso, kávu, kakao a dřevo), pokud při jejich produkci došlo k odlesnění. Projednává jej již rada ministrů a Evropský parlament. Organizace na ochranu přírody prosazují jeho rozšíření ve dvou bodech: přidat další kritické komodity (kukuřici a kaučuk) a nelesní biotopy (savany, stepi, mokřady).

NÁVRHY S VELKÝM VLIVEM NA BIODIVERZITU

Kromě toho Evropská komise postupně přichází s několika většími projekty, které nejsou přímo určeny k ochraně biodiverzity, ale mají na ni potenciálně velký vliv. Prozatím jde především o tři velké strategie. Nová *Půdní strategie EU* navazuje na pokus o legislativu na ochranu půdy, kterou Evropská komise neúspěšně prosazovala počátkem minulých dekad. Přichází s řadou dílčích a užitečných iniciativ. Je impresivní, nakolik se snaží podchytit různé rozměry a příčiny problému. Na první pohled sice neobsahuje žádný velký průlom. Komise v ní nicméně anoncuje, že ve 2023 navrhne novou a silnou legislativu. Zjevně ale teprve rozmýšlí konkrétní obsah.

Návrh *Lesní strategie EU* do roku 2030 je poměrně vágní. Nejspíš to nešlo jinak: lesní ekosystémy, pěstování lesů i národní lesnické regulace různých evropských zemí se liší natolik, že roubovat na ně shodná pravidla lze jen v nevelké míře. Chystaná strategie viditelně klade velký důraz na multifunkční využití a přírodě blízké hospodaření. Návrh vyvolal poměrně silný odpor

řady členských států včetně některých, jež bývají většinou spíše vstřícné vůči ochraně přírody, například Švédska a Finska s jejich silně intenzivním modelem pěstování lesa. Proto není nepravděpodobné, že ve strategii ještě dojde k nemalým změnám.

Třetím takovým návrhem je takzvaná strategie Z vidlí na vidličku (*Farm to Fork*), která má koncepčně pojmut reformu zemědělství a potravinářství. Souvislost s ochranou přírody je očividná. Relevantní části se ovšem z velké části překrývají se Strategií biologické rozmanitosti: oba dokumenty vznikly paralelně a byly zveřejněny zároveň.

Patrně nejdalekosáhlejší dopady by mohly mít velké legislativní projekty, které chtějí vytvořit motivující prostředí pro komerční podniky, aby snižovaly svoji vlastní environmentální stopu. Největší pozornost se věnuje dvěma bodům. Takzvaná unijní *taxonomie* je sada technických screeningových kritérií, jež slouží coby pobídka pro finanční investory, kam směřovat prostředky. Návrh nové *směrnice o nefinančním reportování* přiměje větší firmy, které to ještě nedělají, aby systematicky auditovaly environmentální a sociální konsekvence svého podnikání.

Obojí má stejný účel – nezávazně popíchnout podniky, aby více rozmýšlely, co, jak a proč dělají. Trhy totiž v environmentálním riziku více a více vidí důležitou informaci o firemním zdraví. Jenomže zatímco emise skleníkových plynů šlo rychle převést na univerzální a poměrně snadno měřitelný indikátor, biodiverzita, péče o půdy nebo kvalita vody jsou komplexnější a hůře se kvantifikují. Praktické provedení proto postupuje pomaleji. Důležitým úkolem příštích let bude mapovat priority a vyvinout efektivní kritéria, která by umožnila tyto

účinné instrumenty nasadit také ve prospěch evropské ochrany přírody.

NÁVRHY, KTERÉ S BIODIVERZITOU MOHOU TROCHU SOUVESET

Když se členské státy unie shodly, že chtějí naplnit Pařížskou dohodu a někdy kolem půle století dosáhnout čisté nuly v emisích skleníkových plynů, pověřily Evropskou komisi, aby postup rozepsala do opatření pro konkrétní sektory. Proto vznikají desítky dílčích projektů.

Některé s ochranou přírody částečně souvisí – možná nejdůležitější jsou iniciativy na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů (viz FOP 4/2021). Nezanedbatelné souvislosti může mít také třeba chystaná vlna renovace budov a další programy ve stavebnictví. Řada položek se s biodiverzitou nepotkává nejspíš skoro nijak: kupříkladu čistá výroba oceli, takzvané uhlíkové clo nebo budování nabíječek pro elektromobily.

Zelená dohoda je bezesporu jedním z největších kroků dopředu, které evropská ochrana přírody v posledních dekadách udělala. Nicméně pokud chceme porozumět, kam tyto kroky míří, nejspíš bude lepší nemluvit o Zelené dohodě, nýbrž ji rozebrat na prvočinitele a postupovat per partes.

EKONOMICKÉ NÁSTROJE V OCHRANĚ PŘÍRODY A KRAJINY – STRUČNÝ PŘEHLED A TROCHA BILANCOVÁNÍ

PAVEL PEŠOUT

Ing. PAVEL PEŠOUT

Zástupce ředitele AOPK ČR.

Řídí sekci ochrany přírody, která koordinuje činnosti v obecné, územní a druhové ochraně přírody a krajiny vč. realizace praktické péče o zvláště chráněná území ve správě AOPK ČR a realizace záchranných programů ohrožených druhů v ČR, sledování a dokumentaci stavu druhů a biotopů na území celé ČR, řídí metodickou, posudkovou a soudně-znaleckou činnost AOPK ČR v oblasti ochrany přírody a krajiny.

Současná soustava ekonomických nástrojů v ochraně přírody a krajiny se v České republice utváří od r. 1990 a její vývoj dále pokračuje. V nástrojovém mixu se vedle tržních ekonomických nástrojů uplatňují četné finanční nástroje. Bylo by mimo možnosti tohoto příspěvku uvést jejich úplný výčet. Cílem článku je stručně uvést státem nastavované ekonomické nástroje, které krajinu a biodiverzitu ovlivňují významnějším způsobem a pokusit se okomentovat jejich využívání, efektivitu a případně jejich budoucnost (nejsou tedy zmíněny nástroje vytvářené samosprávami či nevládním sektorem). Záměrně byly ponechány stranou finanční ekonomické nástroje negativní stimulace (např. sankce, poplatky, zabavování jedinců zvláště chráněných druhů apod.). V případě některých nástrojů Česká republika vyniká v rámci Evropské unie, např. v nastavení proplácení újmy za ztížení hospodaření v důsledku omezení z důvodu ochrany přírody, v jiných naopak zaostáváme a je třeba dosáhnout jejich doplnění či změn, v některých případech (např. u Společné zemědělské politiky) i zásadních.

TRŽNÍ EKONOMICKÉ NÁSTROJE MAJÍ ZATÍM JEN OMEZENÝ VÝZNAM

Základní vlastností tržních ekonomických nástrojů je jejich celoplošná působnost. Usměrnují rozhodování a běžné chování právnických i fyzických osob. Pro ochranu přírody a krajiny mají však v České republice stále jen okrajový význam, případně je jejich využití omezeno dalšími okolnostmi. Nejdůležitějším tržním ekonomickým nástrojem jsou jistě daně. V anglosaských zemích, kde je tradičně vysoká daň z nemovitostí a daň dědická, jsou daňové úlevy spojené s ochranou přírodního a kulturního

dědictví pro vlastníky pozemků velmi motivující. Díky tomu je zde rozvinutá soukromoprávní ochrana přírody a krajiny, často je tak řešen i přístup veřejnosti na soukromé pozemky atp. (Pešout /ed./ 1998). V České republice však patří tyto daně k nejnižším v Evropě. Chráněná území a pozemky s přírodními podmínkami vylučujícími jakékoliv ekonomické využití jsou u nás sice osvobozeny od daně z nemovitostí a v posledních letech se právě osvobození tzv. neplodných pozemků (různých remízů, mokřadů, kamenných snosů apod.) začalo více diskutovat (zejména v souvislosti se zpřísněním podmínek pro posuzování ekonomické ne/využitelnosti pozemků ze strany ministerstva financí), přesto tato daňová úleva stále nemá na rozhodování vlastníka či hospodáře významnější vliv. Lze však očekávat nárůst významu tohoto nástroje, mj. v souvislosti s rychlým růstem ceny nemovitostí. Dalším daňovým nástrojem je možnost snížení základu daně z příjmů v případě podpory aktivit v oblasti ochrany přírody a krajiny. I když objem darů právnických a fyzických osob trvale narůstá, nedosáhne pravděpodobně v dohledné době takového významu jako v některých jiných zemích (Itálie, Slovensko, Maďarsko ad.) se zavedenými daňovými asignacemi, tj. s možností přímo určit využití části (zpravidla 1–3 %) daně z příjmů. Dalším důležitým tržním ekonomickým nástrojem by mohla být povinnost finančního zajištění preventivních nebo nápravných opatření uložených provozovatelům, kteří mohou způsobit ekologickou újmu (měřitelnou nepříznivou změnu mj. u chráněných druhů volně žijících živočichů či planě rostoucích rostlin, nebo na přírodních stanovištích), kterou zavedl zákon o předcházení ekologické újmy z r. 2008. Bohužel,

Rok	v mil. Kč
2005	1,1
2006	6,4
2007	7,5
2008	8,4
2009	24,3
2010	0
2011	7,5
2012	3,0
2013	6,3
2014	23,4
2015	32,2
2016	38,5
2017	23,1
2018	4,9
2019	10,2
2020	2,1
2021	6,1
Celkem	202

Tab. 1: Z příjmů SFŽP (kromě poplatků za znečišťování a zábory půdy jde také o podíl z vybraných pokut za poškozování životního prostředí apod.) podporuje realizaci nejrůznějších opatření v oblasti péče o přírodu a krajinu. I když zacílení některých výzev je diskutabilní z hlediska naplňování priorit v oblasti ochrany biodiverzity a krajiny (např. v případě výzev na výsadbu stromů pro roky 2021–2023 v celkové výši 350 mil. Kč), jiné jsou pro ochranu přírody nezbytné a prioritní - např. podpora výkupu pozemků ve zvláště chráněných územích (na r. 2021–2023 s alokací 95,5 mil. Kč) /Pešout 2008/. V tabulce je obsažen přehled podpor výkupů rea-lizovaných AOPK ČR. Zdroj: AOPK ČR

transpozice evropské legislativy se v této oblasti ne zcela zdařila a zákon se téměř neaplikuje. Při nejbližší příležitosti, např. v souvislosti s připravovanou novelou zákona o ochraně přírody a krajiny (ZOPK) v oblasti druhové ochrany, by si zasloužil novou i zákon o ekologické újmě. Snad se pak environmentální pojištění alespoň pro případ preventivních a nápravných opatření v oblasti chráněných druhů organismů a přírodních stanovišť podaří účinně zavést.

JAK DÁLE S POPLATKY A REALIZACÍ NÁHRADNÍCH OPATŘENÍ?

Mezi důležité ekonomické nástroje patří (některé) poplatky za poškozování životního prostředí, jejichž příjemcem je zčásti Státní fond životního prostředí, který je následně vrací v podobě podpory mj. různým

opatření ke zlepšení přírody a krajiny, na výkupy zvláště chráněných území apod. (viz tab. č. 1). Mezi významné poplatky z hlediska ochrany přírody a krajiny patří odvody za dočasné či trvalé vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu a poplatky za odnětí pozemků určených k plnění funkcí lesa a za vypouštění odpadních vod. Byť odvody za vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu již obsahují progresivní odrážející význam konkrétního území pro přírodu a krajinu, přesto by do budoucna bylo třeba více zohlednit plnění ekosystémových funkcí. Ve spolupráci AOPK ČR a akademických pracovišť (zjm. Czech Globe, COŽP UK, Biologické centrum AV ČR) je aktuálně vytvářena metodika hodnocení jednotlivých typů přínosů s termínem dokončení v r. 2026. Tato komplexní metodika hodnocení ekosystémových služeb spolu s dostupnými analytickými podklady (např. aktualizovanou konsolidovanou vrstvou ekosystémů) může být pro zkvalitnění nastavení odvodů za zábor zemědělské půdy či lesa vhodnou pomůckou.

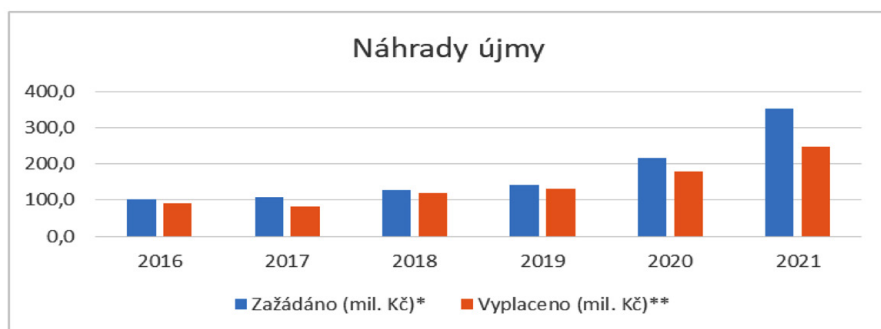
Poplatek, který by v případě doplnění chybějící legislativy patřil mezi nejčastěji využívané, je odvod za kácení dřevin. Již od r. 1992 máme v ZOPK uvedenu možnost uložit namísto provedení náhradní výsadby odvod do rozpočtu obce tomu, kdo pokácí dřeviny z důvodu výstavby. Výši odvodů, podmínky pro jejich ukládání i případné prominutí má stanovit zvláštní zákon. Ten však stále neexistuje. Přitom obce o možnost odvodů stojí, protože pozemků pro realizaci náhradní výsadby je nedostatek

a obce by raději využily finanční prostředky získané z odvodů na péči o stávající veřejnou zeleň. Snad se v dohledné době začne na příslušné legislativě pracovat. Jako podklad pro stanovení výše odvodů bude možné využít zavedenou a průběžně aktualizovanou metodiku oceňování dřevin rostoucích mimo les AOPK ČR.

Dalším finančním nástrojem, diskutovaným zejména v poslední době v souvislosti s nárůstem počtu návštěvníků, jsou poplatky za vstup či vjezd do zvláště chráněných území. V současnosti se poplatky nevybírají s výjimkou vstupného na návštěvnické okruhy vybavené infrastrukturou, bez které by daná část chráněného území zpravidla nebyla dostupná. Vstupné vybírané státem, municipalitami i soukromými subjekty je např. ve zpřístupněných jeskyních, v NPR Rejvíz, Soos, Adršpašskoteplických skalách atd. Provozovatel návštěvnického okruhu ze vstupného hradí náklady na údržbu návštěvnické infrastruktury, úklid odpadků a další opatření k tlumení negativních dopadů. Zavedení faktického poplatku za vstup do zvláště chráněných území v podmínkách České republiky není podle mého názoru vhodné. Asi by bylo možno uvažovat o poplatku za vstup jen do nejcennějších částí a klidových zón národních parků. Naproti tomu poplatek za vjezd do národních parků, kdysi již zavedený, by bylo účelné (po potřebném doplnění legislativy) znovu zavést a výnos z něj využít mj. pro údržbu komunikací a podporu místních obcí.

Obr. 1: Hnědouhelný velkolom ČSA, kde na návrh státní ochrany přírody byly pozastaveny technické rekultivace a probíhají intenzivní jednání o ponechání významné části území o ploše několika kilometrů čtverečních pro ekologickou obnovu. Foto Pavel Pešout

Graf 1: V posledních letech rychle narůstá počet žádostí o náhradu újmy i požadovaná výše náhrad. Je pravděpodobné, že brzy dosáhne objemu, který byl předpokládán v r. 2004, kdy byl institut náhrady újmy do ZOPK zaveden. Tehdejší předpoklad činil 500–700 mil. Kč/rok. V grafu je ilustrován vývoj objemu prostředků na příkladu AOPK ČR, která nyní ročně administruje kolem 300–400 žádostí. Zdroj: AOPK ČR

Efektivními administrativně právními nástroji je ukládání realizace náhradních opatření. Nejčastěji jde samozřejmě o již zmíněné uložení náhradní výsadby při povolování kácení dřevin. Dalším příkladem jsou kompenzační opatření ukládaná s cílem zajištění soudržnosti soustavy Natura 2000 v případě realizace koncepce či záměru s prokázaným negativním vlivem na předmět ochrany či celistvost evropsky významné lokality nebo ptačí oblasti. Samostatnou skupinou administrativně právních nástrojů (již nad rámec tohoto článku) jsou nápravná opatření ukládaná v případě zničení či poškození cenné lokality. Zmínit je třeba také povinnost vytváření rezerv pro sanace a rekultivace a vypořádání důlních škod dle zákona o ochraně a využití nerostného bohatství. Byť základní myšlenka – vytvoření rezerv pro rekultivaci území postiženého těžbou, je správná, nemalé finanční prostředky v rezervách a zájem o realizaci prací, přispívaly často k odmítání ekologicky i ekonomicky výhodného ponechávání podstatnějších částí území přirozenému vývoji. S poznáním významu posttěžebních prostor pro biodiverzitu však dochází v posledních letech k pozitivnímu vývoji i v této oblasti (Pešout a kol. 2021) a v budoucnu lze očekávat mnohem významnější uplatňování postupů ekologické obnovy těchto území.

ROZVOJ PROPLÁCENÍ NÁHRAD ZA ÚJMY A ŠKODY

Stále více na významu nabývá institut náhrady újmy (viz graf č. 1), který byl do zákona o ochraně přírody a krajiny (ZOPK) začleněn v roce 2004 (k další změně této zákonné úpravy došlo novelou ZOPK

z r. 2009). Újmu za ztížení hospodaření zemědělského, lesnického a rybníčního hospodaření poskytuje AOPK ČR, na území národních parků jejich správy (vč. CHKO Šumava a CHKO Labské pískovce). Náhrada se poskytuje formou finanční platby vlastníkovi nebo nájemci (pachtýři) a to pouze na zemědělské půdě, lesních pozemcích a rybnících s chovem ryb nebo vodní drůbeže. Újma vzniká v důsledku omezení v zájmu ochrany přírody, které vyplývá z části třetí až páté ZOPK, včetně prováděcích právních předpisů, nebo z rozhodnutí vydaného na jejich základě (územní ochrana, Natura 2000, druhová ochrana), opatření v plánech systémů ekologické stability krajiny, anebo z rozhodnutí, závazného stanoviska nebo souhlasu vydaného podle ZOPK. Zároveň nesmí jít o omezení vyplývající i z jiného právního předpisu, ani o omezení, které je součástí uložených nápravných či kompenzačních opatření. Podrobnosti pro vyplácení újmy

vč. stanovení její výše stanovují dvě prováděcí vyhlášky z r. 2005, resp. 2006. Více jak patnáct let administrace újmy přineslo množství zkušeností, výkladů a také judikátů (jen AOPK ČR čelila více jak sto žalobám v této agendě), které praxi upřesnily (Pešout a kol. 2014). V současnosti tak mohly být identifikovány hlavní nedostatky tohoto jinak velmi efektivního nástroje v komunikaci s vlastníky a hospodáři selektivně zatíženými omezeními z důvodu ochrany přírody. Kromě aktualizace některých sazeb je třeba doplnit nové, např. za omezení hospodaření na orné půdě nebo za omezení pastvy v oblastech s opakovaným výskytem vlka (resp. úhradu zvýšených nákladů spojených s údržbou zabezpečení pastvin a organizací pastvy). Dále je nutno omezit prostor pro spekulativní žádosti o újmu a odstranit zbytečnou administrativu (zjm. množství povinných příloh). Proto již řadu měsíců probíhá spolupráce dvou meziresortních pracovních skupin MŽP a MZe se zástupci hospodařících subjektů s cílem přípravy novelizace obou vyhlášek dokončit v průběhu letošního roku.

Stát neproplácí jen újmu za ztížení hospodaření, ale od r. 2000 také přímé škody způsobené vybranými zvláště chráněnými druhy živočichů (viz tabulka č. 2). Konkrétně je předmětem náhrady škoda způsobená na běžně chovaných domestikovaných zvířatech, psech sloužících k jejich hlídání, rybách, včelstvech a včelařském zařízení, nesklizených plodinách, trvalých porostech, uzavřených objektech nebo movitých věcech v uzavřených objektech a také na životě nebo zdraví fyzické osoby. Také v tomto případě je již projednávána

Obr. 2: Na nárůstu objemu vyplacených náhrad újmy za ztížení hospodaření v důsledku omezení z důvodu ochrany přírody se v posledních letech výrazně podílí zpracování kalamit a ponechávání dřevní hmoty a náklady na její nechemickou asanaci. Na snímku ponechaná odkorněná dřevní hmota. Foto Pavel Pešout

Rok	vydra	vlk	bobr	los	medvěd	rys	kormorán
2014	10 344	99	13 755	214	9	88	4 868
2015	15 163	102	7 707	6	4	143	491
2016	13 643	293	6 197	0	0	119	0
2017	16 717	788	6 096	91	0	184	0
2018	22 793	1 530	4 985	0	164	129	0
2019	21 719	5 612	2 874	0	600	304	37 212
2020	23 803	6 196	5 485	0	33	213	73 612

Tab. 2: Přehled vyplacených náhrad škod v ČR za jednotlivé druhy zvířat v letech 2014-2020 (tis. Kč). Zdroj: AOPK ČR.

novelizace zákona i jeho prováděcí vyhlášky s cílem rozšířit druhy, za které je škoda vyplácena (konkrétně o ještřába lesního) a okruh způsobených škod (např. doplnění chybějících druhů chovaných domácích zvířat, nákladů na veterinární ošetření, na kafilerii atd.).

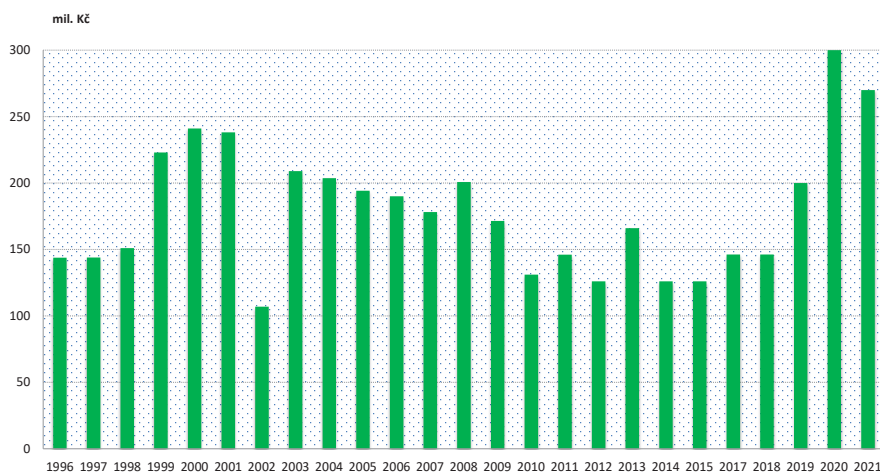
Do této skupiny nástrojů patří ještě náhrada škody způsobená realizací opatření ke zlepšení přírodního prostředí. Vlastník je povinen strpět realizaci opatření (pokud jej nezajišťuje sám) a za případnou škodu mu náleží náhrada od orgánu ochrany přírody, který opatření provádí (§68, odst. 4 ZOPK). I když je zatím tato náhrada uplatňována jen ojediněle a lze očekávat zachování tohoto stavu i v budoucnu, je správné, že je v ZOPK obsažena. Přispívá k rovnoprávnějšímu postavení orgánů ochrany přírody a vlastníků.

TŘICET LET NÁRODNÍCH PROGRAMŮ

Již v r. 1992 byly schváleny první kraji-

notvorné programy. Nejoblíbenější z nich pro příjemce podpory je Program péče o přírodu, který funguje nepřetržitě od roku 1996 (viz graf č. 2). K významné proměně krajinnotvorných programů došlo v souvislosti s možností hradit opatření investičního a obnovního charakteru z prostředků Evropské unie (Dobrovský a kol. 2009). I přes významný pokles rozpočtu národních krajinnotvorných programů po r. 2007 zůstaly až dosud zachovány prakticky v celé škále svého zaměření, zejména z důvodu potřeby podpory realizace malých akcí s náklady v řádu desítek až stovek tisíc Kč, z důvodu potřeby flexibilního přístupu k péči o přírodně cenné lokality a k zajištění finančních prostředků pro orgány ochrany přírody pro naplňování povinností vyplývajících ze zákona o ochraně přírody a krajiny (viz graf č. 3). A tak by tomu mělo být i do budoucna.

Spíše doplňkový charakter má program Podpora obnovy přirozených funkcí krajiny.

Graf 2: Alokace finančních prostředků v programu péče o přírodu a krajinu v jednotlivých letech od r. 1996. Zdroj: AOPK ČR.

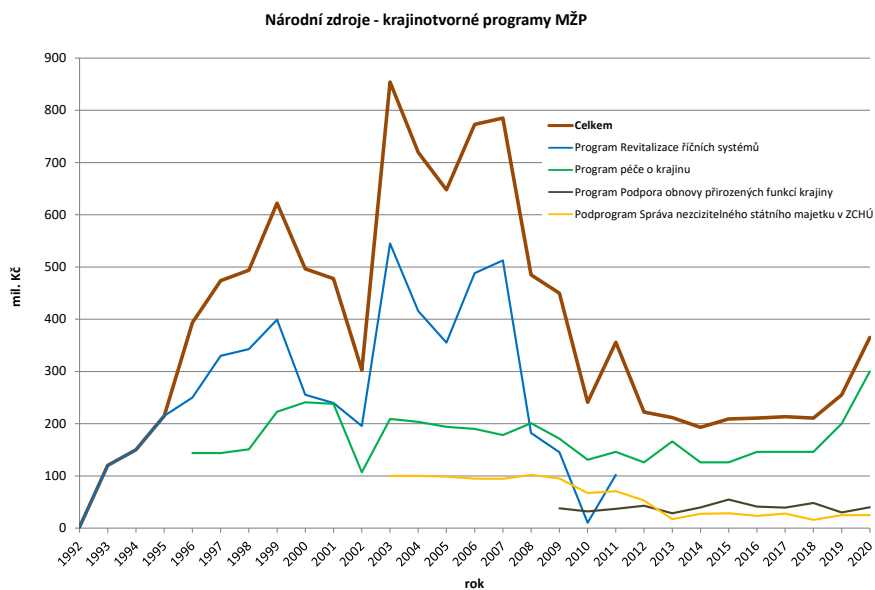
Ročně je v něm alokováno několik desítek milionů korun a je z něj hrazeno zejména zajištění opatření k podpoře předmětů ochrany chráněných území, příprava a realizace záchranných programů a programů péče o zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů a pořizování podkladových materiálů a studií. Realizace adaptačních opatření pro zmírnění dopadů klimatické změny na ekosystémy je podporována v malé míře, komplementárně k Operačnímu programu Životní prostředí (OPŽP). V příštích třech (vč. letošního roku) letech však nabyde program na významu, protože bude s jeho využitím administrována část Národního plánu obnovy, konkrétně 1,23 mld. Kč určených právě na drobná obnovní opatření v krajině (obnova a vytváření mokřadů, zelené infrastruktury, obnova přírodních biotopů atd.).

Pokud se týče objemu alokovaných prostředků, pak řádově významnější část Národního plánu obnovy určená pro opatření v krajině bude distribuována prostřednictvím MZe, a to zejména na realizaci pozemkových úprav, opatření na zvýšení odolnosti lesů na klimatickou změnu, opatření pro zadržování vody a další adaptační opatření. Bude samozřejmě záležet na tom, jak budou nastaveny podrobné podmínky pro výběr podporovaných opatření, a zda jimi budou naplněny cíle podpory a podaří se vyloučit škodlivé dotace.

FINANČNÍ PŘÍSPĚVKY OD ORGÁNŮ OCHRANY PŘÍRODY

Z veřejných rozpočtů (státního, krajských a v menší míře i rozpočtů obcí s rozšířenou působností) jsou poskytovány finanční příspěvky (podle § 69 ZOPK) vlastníkům a nájemcům (pachtýřům) na základě smluv o realizaci opatření ke zlepšení přírodního prostředí (uzavíraných podle § 68 ZOPK). Jde převážně o příspěvky na péči o zvláště chráněná území, památné stromy, skladebné prvky ÚSES či registrované významné krajinné prvky.

Před více jak deseti lety začala AOPK ČR uzavírat veřejnoprávní smlouvy upravující způsob hospodaření na pozemcích v chráněných územích (Pešout 2021), počet těchto smluv již přesáhl 2 300. Postupně začaly veřejnoprávní smlouvy s vlastníky či pachtýři uzavírat i další orgány ochrany přírody a dnes jde o běžně užívaný instrument. AOPK ČR má v současnosti snahu významně rozvíjet zejména dlouhodobé

Graf 3: Vývoj finanční alokace v národních rozpočtových programech ukazuje pokles po roce 2007 způsobený přesunem podpory projektů investičního a obnovního charakteru zejména do OPŽP. Zdroj: AOPK ČR

dohody, obsahující kromě nastavení způsobu hospodaření a popisu opatření ke zlepšení i úpravu v oblasti újmy. Takové komplexní dohody přináší úsporu administrativy na straně orgánu ochrany přírody i vlastníka. Tyto dohody AOPK ČR vnímá jako zásadní pro nastavení transparentního vztahu a pro dobrou spolupráci s vlastníky a hospodáři, nezbytnou pro zajištění účinné ochrany přírody.

DOTACE Z UNIJNÍCH PROGRAMŮ A NÁRODNÍCH OPERAČNÍCH PROGRAMŮ

Péče o přírodu a krajinu je v České republi-

ce významně podporována z programů EU. V čím dál větší míře se v České republice v oblasti péče o biodiverzitu rozvíjí čerpání s unijních programů (př. LIFE, Horizon Europe ad.), i když stále nedosahuje úrovně jako v některých jiných členských zemích. Na biodiverzitu jsou opakovaně zacíleny také fondy EHP a Norska, u nichž by si však zasloužila zlepšení (zejména zrychlení) administrace podpory na straně našeho státu. Celá řada projektů zaměřená na ochranu druhů, konektivitu krajiny a výměnu zkušeností v oblasti ochrany přírody a osvětu veřejnosti je úspěšná v čerpání z programů přeshraniční, nadnárodní

Obr. 3: Přírodovědně cenné sekundární trávníky by nebylo možné udržovat bez národních krajinnotvorných programů, zejména Programu péče o krajinu. Obnovní projekty jsou realizovány díky podpoře z OPŽP. Na snímku z r. 2018 NPP Dunajovické kopce kde AOPK ČR realizuje obnovní management. Foto Pavel Pešout

a mezinárodní spolupráce. Limitujícím faktorem pro větší zájem žadatelů pro čerpání prostředků z většiny těchto zdrojů je zajištění kofinancování. Některé kraje poskytují kofinancování ze svých rozpočtů. Pozitivním krokem bylo umožnění kofinancování z krajinnotvorných programů MŽP. V současnosti je např. z Programu péče o krajinu kofinancováno hned několik projektů LIFE v souhrnné částce převyšující 25 mil. Kč (údaj za r. 2021). Do budoucna by bylo vhodné nastavit dlouhodobě stabilní motivační systém podpory kofinancování evropských projektů, např. v rámci Národního programu Životní prostředí SFŽP. Nejdůležitějším operačním programem pro podporu opatření zlepšujících stav přírody a krajiny je bezesporu Operační program Životní prostředí (OPŽP). V období 2014–2020 bylo v prioritní ose zaměřené na ochranu a péči o přírodu a krajinu alokováno 9,1 mld. Kč. S podporou z OPŽP se podařilo zrealizovat množství revitalizací vodních toků, obnovy mokřadů, přírodních biotopů, projektů rekonstrukcí veřejné zeleně, založení krajinných prvků atd. (Limrová 2020). Bohužel pro období 2021–2027 je na tato opatření v rámci OPŽP alokována nižší částka – 8,4 mld. Kč. Přitom je zjevné, že na naplňování plnění strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti 2030 v ČR (Pešout 2020) budou třeba značné finanční prostředky, půjde např. na podporu projektů zlepšování morfologického stavu vodních toků a jejich zprůchodňování pro vodní organismy (Vogl 2019), projektů zvyšování druhové a prostorové skladby lesních porostů apod. Významnou pozitivní změnu pro žadatele by mělo přinést ulehčení při přípravě, realizaci a vyúčtování projektů zavedením tzv. zjednodušených metod vykazování pro projekty do hodnoty 200 tis. Eur. Administrací je pověřena AOPK ČR a celkem by mělo být touto formou rozděleno v programovém období 2021–2027 3,5 mld. Kč. Prostředky budou využity na podporu realizace nejběžnějších typů opatření, např. vytváření a obnovu tůň, výstavbu a komplexní rekonstrukci malých vodních nádrží, obnovu rašeliníšť, revitalizaci či řízenou renaturaci vodních toků a niv, péči o travinné ekosystémy, vřesoviště a rákosiny, realizaci vegetačních prvků v krajinné a sídlech, vč. skladebných prvků ÚSES, opatření v lesních ekosystémech, podporu ohrožených druhů, likvidaci invazních

Obr. 4: Příkladem velkého revitalizačního projektu je nahrazení zatrubnění řeky Bíliny, v tzv. Ervěnickém koridoru přírodě blízkým tokem s odhadovanými náklady 120–150 mil. Kč, připravované státním podnikem Povodí Ohře. Foto Pavel Pešout

druhů atd. Díky zjednodušení administrace se předpokládá navýšení zájmu o čerpání finančních prostředků na menší projekty. Z výše uvedených důvodů by proto bylo žádoucí uvažovat o dodatečném posílení celkové alokace OPŽP, specifických cílů zaměřených na adaptaci krajiny na změnu klimatu a péči o přírodní stanoviště a druhy.

Nejvýznamnější plošný vliv na krajinu a biodiverzitu má samozřejmě nastavení subvencí v gesci MZe v čele s Programem rozvoje venkova (PRV). Dobíhající PRV (2014–2020, prodloužený do r. 2022) disponuje alokací celkem 117 mld. Kč. Obsahuje mj. soubor agroenvironmentálněklimatických opatření zaměřených na využívání zemědělské půdy s cílem ochrany a zlepšení životního prostředí a krajiny, zachování obhospodařovaných území vysoké přírodní

hodnoty, přírodních zdrojů, biologické rozmanitosti a krajiny a ošetřování cenných travních porostů, zatravnění orné půdy, realizaci biopásů k podpoře biodiverzity a ochranu hnízdišť ptáků v zemědělské krajině. Dále jsou podporovány lesnickoenvironmentální a klimatické služby a ochrana lesů a vyplácena podpora v území Natura 2000 a podle rámcové směrnice o vodách. Nastavení zemědělských podpor nebylo dosud z pohledu péče o krajinu a biodiverzitu uspokojivé. Konzervovalo velkovýrobní hospodaření na rozsáhlých scelených dílech půdních bloků (dokonce i těch erozně ohrožených), vedlo k plošnému poškozování ekotonů a nelesní zeleně a k prudkému poklesu diverzity i počtu hmyzu, polních ptáků a dalších organismů na zemědělské půdě. Tento pokles je skutečně alarmující a v případě opylovačů již dokonce přímo

poškozuje samotnou zemědělskou produkci. Strategický plán navazující Společné zemědělské politiky 2023–2027 (SZP) na nedostatky dobíhajícího programového období reaguje a snaží se o kvalitativní změnu omezením plochy jedné plodiny, důrazem na ochranu půdy proti erozi atd. Cílem je udržitelné a konkurenceschopné zemědělství s příspěvkem k Zelené dohodě pro Evropu, strategii „Od zemědělce ke spotřebiteli“ a strategii v oblasti biodiverzity 2030 (Čámská 2018). Často vášnivé diskuse k výslednému nastavení stále probíhají. Uvidíme, do jaké míry nakonec zvítězí argumenty podporující dlouhodobě udržitelné hospodaření, nebo zda bude více kladen důraz na plošnou podporu odůvodňovanou zachováním aktuální konkurenceschopnosti velkých zemědělských podniků. Předběžná výše alokace Strategického plánu SZP (zahrnuje oba pilíře, tj. i přímé platby) na příští programové období činí přibližně 200 mld. Kč.

V tomto přehledu je třeba zmínit ještě Operační program Rybářství, který je zaměřen kromě podpory produkce a zpracování tuzemských ryb také na udržitelnost rybářského hospodaření a plánuje v nastávajícím programovém období i investice do akvakultury vč. obnovy a rekonstrukce rybníků. V tomto operačním programu je podporována také biodiverzita vodních organismů – je však reprezentována pouze plošnou podporou mimoprodukčních funkcí rybníků a podporou vysazování úhoře říčního. Bez realizace zprostřednění vodních toků vč. umožnění poproudové migrace (např. Masarykova zdymadla pod Střekovem /Marek, Musil 2020/), je však efektivita této podpory diskutabilní.

ZDROJE:

Čámská K. (2018): Kam by se mohla ubírat agroenvironmentální politika z pohledu ochrany přírody? *Ochrana přírody* 73 (4):18–22. AOPK ČR.

Dobrovský P., Pešout P., Vokasová L. (2009): Budoucnost dotačních programů. 64(2):7–10. AOPK ČR.

Limrová A. (2020): Prioritní osa 4 v cílové rovině programového období OPŽP 2014–2020. *Ochrana přírody* 75 (2):14–17. AOPK ČR.

Marek P., Musil J. (2018): Masarykovo zdymadlo Střekov – migrační bariéra i po roce 2020? *Ochrana přírody* 73 (4):10–13. AOPK ČR.

Pešout P. ed. (1998): Jak založit pozemkový spolek. ÚVR ČSOP Praha, 172 s.

Pešout P. (2008): Výkupy pozemků za účelem ochrany přírody do vlastnictví státu. *Ochrana přírody* 63 (3):27–28. AOPK ČR.

Pešout P., Hůlková J., Tomášková L. (2014): Deset let vyplácení újem za ztížení hospodaření. *Ochrana přírody* 69 (3):27–29. AOPK ČR.

Pešout P. (2020): Navrácení přírody do našeho života - strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030. *Ochrana přírody* 75 (4):44–48. AOPK ČR.

Pešout P., Porteš M., Černý Pixová K., Hendrychová M., Kříž P., Lacina D. (2021): Ekologická obnova hnědouhelných velkolomů. *Ochrana přírody* 76 (2):16–21. AOPK ČR.

Pešout P. (2021): Dohody o hospodaření, významný nástroj pro spolupráci s vlastníky a hospodáři v ochraně přírody. *Ochrana přírody* 76 (5):19–21. AOPK ČR.

Vogl Z. (2019): Aktualizace Konceptce zprůchodnění říční sítě České republiky. *Ochrana přírody* 74 (2):18–21. AOPK ČR.

OCHRANA PŘÍRODY PŘÍRODU NEZACHRÁNÍ

VLASTIMIL KARLÍK

Ing. VLASTIMIL KARLÍK

Tajemník Koalice pro řeky, expert na ochranu přírody ve sdružení Arnika.

Zabývá se zejména ochranou a obnovou vodních toků a říčních niv a soustavou Natura 2000. Jeden ze zakladatelů neformální Koalice NNO pro Naturu 2000.

Tento článek je osobním ohlednutím se za zhruba 25 lety snahy o ochranu přírody v České republice (a zahraničí) v roli aktivisty nevládní organizace. Co se za tu dobu změnilo, o čem jsme debatovali, v čem jsme se poučili (pokud vůbec v něčem), kam směřujeme a co nás čeká? Pracovně jsem si toto období rozdělil do tří úseků – je to čistě moje osobní dělení, nedělám si zde žádný nárok na objektivní platnost.

1997–2004

Když jsem v roce 1997 přišel do Děti Země, doznívala ještě euforie z první poloviny 90. let, kdy se podařilo prosadit zásadní legislativní normy – zákon o ochraně přírody a krajiny, zákon o právu na informace o životním prostředí a zákon o posuzování vlivů na životní prostředí, které posunuly Českou republiku na úroveň vyspělých západoevropských států. Zároveň se ale začínaly objevovat známky, že se situace začíná obracet. Bylo to období prvních velkých porážek environmentálního hnutí – dálnice, Temelín, Novomlýnské nádrže – a počátků od této doby neustávajících útoků na princip účasti veřejnosti při rozhodování a roli neziskových organizací obecně. Velcí investoři a někteří politici se naučili používat zbraně nevládních organizací proti nim – začali vést profesionální mediální anti-kampaně, dokonce sami iniciovali vznik konkurenčních sdružení a petic podporujících jejich záměry.

Velkými tématy uvnitř aktivistické komunity tehdy byla otázka profesionalizace a neutrality vůči politickým stranám. Zahraniční nadace, které do té doby podporovaly ekologické hnutí významnými a administrativně jednoduchými dotacemi, zahájily přesun na východ. Na druhé straně, alespoň některé nevládní organizace doufaly, že je postupně nahradí evropské fondy.

V oblasti ochrany přírody jsme měli velká očekávání ohledně vstupu do Evropské

unie. Natura 2000 a Rámcová směrnice o vodní politice slibovaly stát se dalšími významnými nástroji pro ochranu přírody. Reakce na velké povodně v letech 1997 a 2002 slibovaly obrat ve vodohospodářském paradigmatu, který se měl promítnout i do připravované Povodňové směrnice.

2004–2010

V tomto období jsme si zvykali a učili se využívat všech změn, které přinesl vstup do Evropské unie. V ochraně přírody jsme získali nový mocný nástroj – Naturu 2000, která byla v České republice implementována poměrně kvalitně, s několika specifiky pozoruhodnými i v evropském kontextu.

Za prvé, bylo to rozsáhlé mapování, které návrhu lokalit předcházelo. Již samo o sobě významně přispělo k lepšímu poznání naší přírody a navíc bylo základem pro úspěšné prosazení návrhu lokalit do vládních nařízení – naturové směrnice a relevantní rozsudky Evropského soudního dvora totiž požadují, aby při návrhu a projednávání seznamu lokalit byly využity pouze vědecké argumenty, nikoliv, jak je zvykem, rovněž argumenty vlastnické, uživatelské či projektové záměry jiných resortů.

Za druhé, v České republice byl zaveden poměrně vzácný systém samostatné certifikace hodnotitelů dopadů plánů a projektů na soustavu Natura 2000, oddělený od systému certifikace posuzovatelů dokumentace EIA. To bylo předpokladem pro udržení relativně vysoké kvality těchto posudků a po dlouhou dobu i zárukou jejich objektivnosti a nezávislosti.

Významnou a někdy nedoceňovanou roli v procesu vytváření Natury 2000 sehrály nevládní organizace, které v procesu hodnocení návrhů lokalit členských zemí měly (poprvé a pravděpodobně naposled) rovnocenné postavení se zájmovými sdruženími (typu sdružení vlastníků lesů a půdy, hospodářských komor apod.), de-

legacemi jednotlivých států a pozvanými nezávislými experty. Živě si pamatuji, jak to probíhalo na jednom z následných jednání mezi Evropskou komisí a českou delegací v roce 2011 v Průhonicích. Stanoviště po stanovišti, druh po druhu, zástupce každé ze jmenovaných skupin mohl přednést své stanovisko a krátkou argumentaci, než zástupce Komise vynesl verdikt. Nikde jinde jsem takto rovné postavení pro zástupce občanské společnosti nezažil.

Upozorněním Evropské komise na lokality nezařazené z různých důvodů do první a následujících verzí národního seznamu a obhajobou tohoto stanoviska na tzv. biogeografických seminářích a formou následných stížností jsme přispěli k rozšíření tohoto seznamu až na současných 1 112 EVL a 41 ptačích oblastí. Celý tento proces, definitivně ukončený až v roce 2021, nás tak naučil jedné základní pravdě – mlýny Evropské komise melou snad ještě pomaleji než ty boží, ale sem tam to opravdu semelou.

Významná změna v dostupných zdrojích financování pro ekologické nevládní organizace jednak rozhodla o definitivním příklonu zejména větších organizací k profesionalismu a budování výkonného administrativního zázemí, jednak je naučila

hledat nové zdroje. Některé organizace se soustředily na posilování individuálního fundraisingu, jiné se začaly orientovat i na to, čemu dnes říkáme rozvojová spolupráce, a přesunuly část své činnosti do jiných zemí. Jiné se soustředily na terénní ochrannářskou práci s pomocí dobrovolníků a některé z nich se na to naučily čerpat i z oněch dříve zmiňovaných evropských fondů. Přesto mnoho organizací ukončilo či výrazně omezilo svou činnost.

Konec tohoto období také znamenal z mého pohledu také konec doby, kdy ministři životního prostředí mohli být nevládními organizacemi vnímáni přednostně jako partneři pro konstruktivní dialog. S příchodem vlády premiéra Nečase začalo být v tomto směru leccos jinak.

2010–2021

Po nástupu ministrů Drobila a Chalupy začal dobrovolný i nedobrovolný odliv mnoha vysoce kvalifikovaných expertů ze státních služeb. Část z nich výrazně posílila nevládní sektor svými vědomostmi, zkušenostmi i kontakty. Některé nevládní organizace tak mohly rozšířit spektrum svých finančních zdrojů o odbornou a výzkumnou činnost. Dlouholeté úsilí o omezení účasti veřejnosti na rozhodování začalo přinášet své

plody a stalo se trvalou součástí vládní i poslanecké legislativní tvořivosti. Jeden zákon a novela za druhou okrajovaly tento základní pilíř environmentální demokracie, zakotvený v Aarhuské smlouvě, až do současného torza.

Pozitivním rysem tohoto období bylo vzrůstající povědomí veřejnosti o stavu české krajiny a rostoucí podpora nutných kroků k jejímu zlepšení. Už stěžejí opominutelné projevy klimatických změn – zejména extrémních hydrologických stavů – přispěly k tomu, že se významná část veřejnosti nechala přesvědčit, že sucho a povodně se nevyřeší (jen) budováním nových přehrad. Po velkých povodních v letech 1997 a 2002 jsme si říkali, tak toto mění vše. Chvilí to trvalo, ale v této dekádě konečně pozorujeme, jak se změna povědomí veřejnosti i deklarované postoje státních institucí začínají promítat do praxe.

Pomalou rostl zájem a akceptace revitalizací vodních toků a jejich niv, stále více se mluvilo a nutné změně pravidel pro zemědělské dotace a způsobu hospodaření v krajíně vůbec. Podařilo se za tím účelem postupně mírně zlepšit podmínky pro dotace z Operačního programu Životní prostředí a poprvé se objevil i dotační titul podporující přípravu projektové dokumentace (což je

Revitalizace v Čehovicích, leden 2015. Foto Vlastimil Karlík

Obnovená tůň, Malý Bor, Šumava. Foto Eva Volfová

podstatné, neboť při neustálém prodlužování průměrné doby získání povolení pro vodní díla byl investor nucen po dlouhá léta nést tyto náklady na vlastních bedrech, což mnohé od tohoto rizika spolehlivě odradilo). V krajině to postupně začíná být vidět a nakonec jsme se dočkali i významných revitalizačních projektů na velkých řekách, zejména na Dyji a na Moravě.

Destrukce resortu pravicovými ministry poněkud zpomalila nástupem Richarda Brabce, který zejména z počátku přistoupil k řízení ministerstva a podřízených institucí relativně pragmaticky. Velmi negativně (asi nejen) nevládní organizace však vnímaly změny v České inspekci životního prostředí, jejichž důsledky obnažila i nedávná havárie na řece Bečvě.

Na sklonku tohoto období také trochu překvapivě vstal z mrtvých kuriózní plán na stavbu kanálu Dunaj-Odra-Labe. Bezprostřední nebezpečí se snad podařilo zažehnat, ale pokud současná vláda nesplní své programové prohlášení a nezruší územní

ochranu koridoru pro tento záměr, můžeme se ještě dočkat lecčeho, zejména pokud se po dalších volbách dostane k moci současná opozice.

Ale to už trochu předbím. Zkončme tuto vzpomínku na doby nedávno minulé ještě jedním pozitivním aspektem. Konečně po mnoha letech nastoupila nová generace aktivistů, kteří se vrátili tam, kde ekologické hnutí začínalo – k protestům, demonstracím a happeningům. Vyburcovala je k tomu nepochybně lhostejnost a nečinnost vlády, politiků, průmyslu a médií k jedné z nejzávažnějších hrozeb pro naši civilizaci – klimatickému rozvratu. Vydrží-li „mladým“ jejich odhodlání a dokážou-li jim „staří“ předat své zkušenosti a nahromaděné znalosti, může se relevance ekologického hnutí po létech stagnace opět zvýšit.

SOUČASNOST A BUDOUCNOST

Programové prohlášení současné vlády vzbudilo určité naděje na obrát k lepšímu. Nicméně, většina pozitivních věcí po-

třebuje čas, aby se potvrdily (nebo taky ne), vláda však již stihla učinit jeden velmi nešťastný krok – uzavřít velmi rizikovou dohodu s Polskem ohledně povrchového dolu v Turowě.

Podívejme se však na věci z širší perspektivy. Evropská unie je dnes stále ještě nejprogresivnější nadnárodní entitou v oblasti ochrany životního prostředí. Jejím dlouhodobým prioritním cílem je zastavit pokles biodiverzity na svém území – tento závazek je obsažen v jejích strategických dokumentech. Má k tomu odpovídající akční plán, právně závazné směrnice obsahující vymahatelné povinnosti členských států, a alespoň do jisté míry i použitelné finanční nástroje. A jak to vypadá s plněním?

Naplnění tohoto cíle bylo původně stanoveno na rok 2010. Když už bylo jasné, že se to nepodaří, byl cíl odsunut nejprve na rok 2020, a nyní na rok 2030. V analýze příčin poklesu biodiverzity provedené IEEP (Institute for European Environmental Policy) na prvních třech místech jsou důsledky současné zemědělské a lesnické praxe, následuje znečištění, eutrofizace a fragmentace v důsledku rozvoje dopravní infrastruktury – tedy vesměs záležitosti, ve kterých ochrana přírody nemá rozhodující hlas.

Jestliže tedy ani v nejvyspělejších demokraciích nejsme schopni ekologické problémy přes veškerou snahu nejen řešit, ale i vyřešit, co to znamená pro zbytek světa? Dokáže marginalizované ekologické hnutí vyvíjet dostatečný tlak v době, kdy se do popředí tlačí další, přinejmenším stejně závažné existenciální problémy lidstva? Albert Einstein údajně řekl: „Problémy nemůžeme vyřešit stejným způsobem myšlení, kterým jsme je vytvořili.“ Poučíme se konečně?

NOVINKY ZE SLONOVINOVÉ VĚŽE CO PŘINESLY POSLEDNÍ ROKY V AKADEMICKÉ SFÉŘE OCHRANY BIODIVERZITY?

JIRÍ REIF

prof. JIRÍ REIF, Ph.D.

V ochraně přírody se zabývá jejími biologickými východisky a testováním efektivity různých přístupů. Na Ústavu pro životní prostředí PŘF UK vědecky badá, přednáší a diskutuje se studenty. Je členem České společnosti ornitologické a podílí se na řízení jejích programů zaměřených na monitoring ptačích populací.

Ač je ochrana biodiverzity především praktickou, často ryze manuální činností, vychází z určitých teoretických základů. Ty položila zejména ekologie, a proto do ochrany biodiverzity promlouvají např. koncept ekologické niky, teorie životních strategií nebo teorie ostrovní biogeografie. Ovšem i samotná ochrana biodiverzity se již před desítkami let stala svébytnou vědní disciplínou, ač s výrazným propojením s každodenní ochrannářskou praxí. Pojďme se nyní kriticky podívat, jaké trendy lze v této disciplíně za poslední roky vysledovat.

DŮRAZ NA VELKÁ PROSTOROVÁ MĚŘÍTKA, ZEJMÉNA NA GLOBÁLNÍ ŠKÁLU

Tyto poznatky hrají klíčovou roli pro identifikaci globálních nebo regionálních ochrannářských priorit – jakým druhům či jejich skupinám nebo biotopům mají ochráněti věnovat pozornost; jak je jejich ochrana účinná ve vztahu k pravděpodobnosti jejich globální extinkce atd. Se vzrůstajícím množstvím takových studií se jejich přínos ovšem rozmělnuje – určit priority postačí jen občas, zatímco badatelé s chutí třeba i podesáté ukážou, že globálně nejhrožnější druhy ptáků mají dlouhou generační dobu. Atraktivita těchto studií bezpochyby souvisí s aktuální dostupností takových dat, která lze celkem snadno dobývat z různých databází, ale i s prestiží časopisů, kde podobné studie vycházejí. Globální škála a obecně velká měřítko zaručeně upoutají čtenářskou pozornost. Bohužel však některé oborové časopisy (např. *Conservation Letters*) už skoro nic jiného nezajímá. To mi přijde škoda, protože kvalitní lokální studie jsou z praktického hlediska nezřídka přínosnější. Když chceme zjistit, co v ochraně funguje, je často vhodné vzít v úvahu specifické místní podmínky, které však na velké prostorové škále obvykle nelze postihnout.

ROZVOJ METAANALÝZ

Tento trend souvisí s výše popsanou fascinací globálními trendy. Metaanalýza je založena na opětovném využití dat z mnoha dílčích studií, které obvykle byly již dříve publikovány. Každá z nich něco zjistila, a nás zajímá, co vyplývá ze všech najednou. V tom spočívá obrovská síla metaanalýzy – dokáže říct, „jak je to doopravdy“. Např. zjištění, že invazní predátoři decimují populace kořisti více než původní druhy predátorů, by jednoduše nebylo dostatečně věrohodné, pakliže by nebylo podloženo globální metaanalýzou. Velký rozsah ale představuje zároveň i její slabinu – pokud bude rozhodující část dílčích studií pocházet z jedné určité oblasti, bude „globální trend“ pouze odrazem výsledků z této oblasti. Ta vůbec nemusí reprezentovat jiné části světa. Jakkoliv si tohle výzkumníci uvědomují, mám za to, že toto uvědomění stále není dostatečné – nikterak výjimečně nejsou studie tvrdící, že dobře podchycují všechny kontinenty, kdy ovšem tropickou Afriku reprezentuje jediný záznam, zatímco Evropu desítky či stovky. Případá mi proto, že místo dolování údajů z již provedených výzkumů bylo by někdy lepší nazout si gumáky a vyrazit do terénu nějaká ta data v neprobádaných částech světa sesbírat.

DŮRAZ NA PRAKTIČNOST

Snad jako jistou reakci na předchozí dva trendy se vědecké časopisy z oboru ochrany biodiverzity čím dál tím více snaží publikovat pouze studie, které dávají jasná doporučení pro praktickou ochranu přírody. Někdy tato „praktičnost“ trochu tahá za uši a pochopení, co si z toho má ochránář pro svou práci vlastně odnést a vyžaduje mnoho představitosti. Ovšem je třeba uznat, že stále stoupající renomé navýsost praktických periodik, jako je třeba *Conservation Evidence*, jasně ukazuje, že tento trend skutečně existuje.

SOCIÁLNÍ ROZMĚR

Ochrana biodiverzity se dnes nestará jen o přírodu, ale i o lidi. Při nedávné diskusi mezi „otci zakladateli“ (B. Wilcox, M. Soule aspol.), kteří obhajovali hodnotu přírody pro ni samotnou, a představiteli „nové vlny“ (P. Kareiva, M. Marvier aspol.), kteří zdůrazňovali nutnost ekonomických výhod pro lidi podílející se na ochraně přírody (třeba i jen tím, že v místě požívajícím ochranu bydlí), se sice vůdčí časopisy postavily za první jmenované, ovšem nejnovější vývoj oboru jde jednoznačně směrem k lidem. Velkou pozornost strhávají nové časopisy jako *People and Nature*, jež cílí právě na možnosti soužití přírody s člověkem. Mimořádně hodně citované jsou studie zkoumající socioekonomické aspekty ochrany biodiverzity. Žádná velká konference v oboru se neobejde bez alespoň jedné plenární přednášky na toto téma.

CITIZEN SCIENCE

Občanská věda samozřejmě není doménou pouze ochrany biodiverzity, ale i zde se silně rozvíjí. Údaje o početnosti populací nebo rozšíření různých druhů pocházejí z velké části od dobrovolníků, jimž se nyní říká „citizen scientists“. Mohlo by nás

napadnout, že třeba sčítání ptáků stojí na dobrovolnických datech již desítky let – tak jakýpak nový trend. Ale to, čeho jsme svědky nyní, daleko přesahuje strukturované monitorovací programy¹. Rozvoj statistických technik (např. „maximum entropy“) umožnil využití zcela náhodně sbíraných dat bez jakékoliv předem dané struktury, což je velká novinka. Databáze, které je shromažďují (např. „eBird“), mají globální dosah a stamiliony položek. Tyto zdroje mají potenciál zpřesnit často kusé údaje o výskytu druhů v odlehlých oblastech, a i v dobře probádaných územích mohou značně rozšířit druhové spektrum pro ochranné studie. Mají ale své limity. Přispět tam může úplně každý, takže ne všechny údaje jsou věrohodné. Absence struktury vede nevyhnutelně k prostorovým či časovým nevyváženostem. Některým citlivým druhům příliš velká pozornost veřejnosti může škodit. Nyní probíhá v odborném tisku debata, která tyto limity vymezuje a která určí, co lze na občanské vědě stavět a co už ne. Lze si třeba docela dobře představit, že náhodný pozorovatel objeví dosud neznámou lokalitu výskytu kriticky ohroženého druhu, ale další údaje o jeho populaci nebo ekologii, které jsou

klíčové pro přijetí vhodných ochranných opatření, poskytne až specializovaná expedice profesionálních vědců.

PROPOJENÍ ENVIRONMENTÁLNÍCH VĚD A OCHRANY BIODIVERZITY

Environmentální vědy se obecně dostávají do popředí zájmu společnosti. Ukazují to jak impaktové faktory² časopisů z tohoto oboru, které rostou závratnou rychlostí, tak i náš každodenní kontakt se sdělovacími prostředky. Tam se setkáváme se zprávami o přítomnosti mikroplastů ve všech organismech nebo o zhoršující se globální klimatické krizi. Z pohledu ochrany biodiverzity je zajímavé propojení těchto studií s ochrannými otázkami. Takto lze třeba vystopovat, kolik pralesa ze Země zmizí, když sníme pytlík brambůrků smažených na palmovém oleji. A naopak kolik jej zachráníme, když si dopřejeme kávu od certifikovaného výrobce, který garantuje, že pro její vypěstování žádný další prales nevykácel. Rozvoj podobných výzkumů má potenciál výrazně ovlivnit chování spotřebitelů a v posledku i praktickou ochranu biodiverzity.

BOJ S KLIMATICKOU ZMĚNOU

Jen s mírnou nadsázkou lze říci, že žádný ochranný text se dnes bez klimatické změny neobejde a nejinak tomu bude i v tomto případě. Dopady klimatické změny jsou po právu vnímány jako zásadní hrozba. Do ochrany biodiverzity může promluvit jak coby jeden z jejích hlavních ohrožujících faktorů (např. pro druhy obývající ostrovy, které mizí kvůli vzestupu mořské hladiny), tak (a zřejmě daleko významněji) jako moderátor dalších vlivů. Např. klimaticky indukovaný posun areálu může být fatální pro druh, jemuž jsme zničili biotop tam, kam jej klimatická změna vytlačuje. Ovšem i zde platí, že nic se nemá přehánět. Klimatická změna není jediným ani nejvýznamnějším zdrojem ohrožení biodiverzity (to nám hezky ukazují globální analýzy), takže by se jí nemělo věnovat více pozornosti, než si svým významem zaslouží. To může být v blízké budoucnosti problém. Impera-

Do programů občanské vědy se dnes může zapojit opravdu každý. Foto Radka Reifová

¹ Strukturou se myslí alespoň částečná standardizace metodiky sběru dat: všichni pozorovatelé např. musí provést sčítání v určitém termínu. Často se dobrovolníkům předepisuje i velikost zkoumaného území a jeho lokalizace, případně čas, po který se mají pozorování věnovat.

² Ukazuje, kolikrát byl jeden článek, který v daném časopisu vyšel, průměrně citován. To lze považovat za měřítko pozornosti, kterou mu vědci věnují, a přeneseně i za míru jeho dopadu na naše životy.

Analýza environmentální DNA překonává náročné a pro zkoumané subjekty stresující invazivní vzorkování, jako je např. odběr krevních vzorků ze slavíka obecného. Foto Zdeňka Pohanková

tiv boje s klimatickou změnou prosakuje celou společností a lze si představit, že právě ten bude určovat, čemu se v ochraně biodiverzity bude věnovat pozornost. To by neměl, pakliže to vědecké studie neospravedlní, což se dosud nestalo. Je proto třeba řešit nejen rizika dopadů klimatické změny, ale i další rizika, a to podle jejich reálné významnosti.

OCHRANÁŘI V BÍLÝCH PLÁŠTÍCH

Představa terénního badatele v oboru ochrany biodiverzity se klasicky pojí s člověkem, který v jedné ruce třímá objemný zápisník a ve druhé sítku na motýly nebo dalekohled či lupu. Papíry se však dnes používají tak leda na podpal nebo na úradě.

Místo nich se údaje v terénu klikají rovnou do vhodné aplikace v chytrém telefonu propojené s mapovým podkladem. Vedle vlastního pozorování se pak čím dál více prosazuje průzkum v terénu nepostřehnutelných objektů, které odhalí až laboratorní analýza. Rozvoj molekulárních technik, především „DNA metabarcoding“, umožnil pohled na přírodu skrze environmentální DNA – to jsou kousky dědičné informace rozetuté v prostředí okolo nás. Když je dokážeme přečíst, zjistíme, jaké organismy se v místě sběru vyskytly, aniž bychom je tam během našeho pobytu museli zaznamenat nebo je nedej bože rušit invazivním odebíráním tkání. Díky tomu je toho dnes možné o přírodě odhalit řádově více, než

se nám kdy snilo. Má to však i svá úskalí – z environmentální DNA obvykle nepoznáme jedince, poměr pohlaví v populaci a někdy ani druhy. Proto se dosud považuje za vhodné doplňovat tuto metodu i tradičním pozorováním, ovšem samozřejmě vždy záleží, na co se při výzkumu ptáme.

Výše nastíněný přehled je nevyhnutelně subjektivní a formoval ho především můj badatelský a pedagogický zájem. Ten je sice založen na studiu několika set odborných studií, které v poslední době v oboru vyšly, ovšem řádově více jsem jich ignoroval, nemaje na jejich přečtení čas, ani energii. Je proto pravděpodobné, že jiný akademický pracovník by vytvořil přehled odlišný. Přesto mám pocit, že alespoň některé body jsou obecně platné.

TAXONOMIE EU JE TADY (A MY O TOM JEŠTĚ MOC NEVÍME)

JAN DUŠEK

KDYŽ JSEM POPRVÉ USLYŠEL TERMÍN „TAXONOMIE EU“ V SOUVISLOSTI S OCHRANOU ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ, BYL JSEM COBY BIOLOG ZMATENÝ. TO EU POTŘEBUJE DĚLAT POŘÁDEK V KLASIFIKACI ORGANISMŮ? NEBO KLASIFIKACI ČEHO? TRVALO MI DLOUHÉ TÝDNY, NEŽ JSEM ZAČAL CHÁPAT, V ČEM TATO TAXONOMIE POMÁHÁ UDĚLAT POŘÁDEK. A ŽE PRO OCHRANU PŘÍRODY JDE O VELMI VÝZNAMNÝ KROK.

Mgr. JAN DUŠEK
Ředitel Integra Consulting, pracuje v DHP Conservation, spolupracuje s řadou nevládních, veřejných i soukromých organizací. Zabývá se zejména propojováním ochrany přírody s dalšími obory. Stál u zrodu FOP a je v něm aktivní po celou dobu jeho činnosti.

Taxonomie EU stručně řečeno klasifikuje různorodé ekonomické aktivity, technologie a zdroje podle jejich vlivu na životní prostředí se zvláštním důrazem na otázku ochrany klimatu. I významní investoři totiž v řadě environmentálních cílů EU tápou podobně jako běžná veřejnost a pohříchu i státní instituce. Proto je předkládán nástroj, který jim pomůže určit, jak jsou na tom jednotlivé projekty z pohledu environmentální udržitelnosti. Taxonomie bude významná i pro finanční sektor, protože banky budou povinny referovat, zda jimi podporované projekty a nabízené produkty jsou také v souladu s environmentálními cíli EU, což dále pomůže jejich klientům v rozhodování o investicích. Taxonomie tedy přináší společná jasná pravidla pro podniky, investory i veřejnost.

Zelená taxonomie, jak se jí také přezdívá, by měla urychlit přechod na investice do technologií a zdrojů, které ve výsledku pomohou ke klimatické neutralitě, pro jejíž dosažení je stanoven termín roku 2050. Řešeny jsou ekonomické sektory, které jsou zodpovědné za 80 % emisí v Evropě. Mezi 13 dotčených sektorů se řadí energetika, doprava, stavebnictví, ale také například lesnictví.

ENVIRONMENTÁLNÍ CÍLE

Pro konkrétní hospodářské činnosti jsou připravována kritéria udržitelnosti. Všechny činnosti by měly přispívat k dosažení alespoň jednoho z environmentálních cílů, přičemž zároveň nesmí dosahování ani jednoho z těchto cílů významně poškozovat.

Druhý princip je v originále nazýván 'Do not significant harm' a má také svou zkratku, se kterou se budete setkávat – DNSH. Tyto povinnosti vycházejí z nařízení Evropského parlamentu a Rady 2020/852 z roku 2020 o zřízení rámce pro usnadnění udržitelných investic, které doplnilo nařízení Komise 2021/895 a sdělení Komise 2021/C 373/01. Jak mají činnosti tedy přispívat k naplňování cílů a o jaké cíle se jedná? Omluvte, prosím, těžkopádný jazyk právních předpisů.

I. Zmírňování změny klimatu.

Činnost významně přispívá ke stabilizaci koncentrací skleníkových plynů v atmosféře na úrovni, která v souladu s dlouhodobým teplotním cílem Pařížské dohody a současně nevede ke značným emisím skleníkových plynů.

Při vyhodnocování bude potřeba zohlednit přímé a nepřímé emise a různé skleníkové plyny.

II. Přizpůsobování se změně klimatu.

Činnost zahrnuje adaptační řešení, která významně snižují riziko nepříznivého dopadu stávajícího a očekávaného budoucího klimatu na tuto hospodářskou činnost, nebo poskytuje adaptační řešení, která významně přispívají k zabránění rizika nepříznivého dopadu stávajícího a očekávaného budoucího klimatu na osoby, přírodu či aktiva. Činnost nevede k nárůstu nepříznivého dopadu stávajícího a očekávaného budoucího klimatu na tuto činnost samotnou nebo na osoby, přírodu nebo aktiva.

Vždy bude nutný screening s cílem určit případná fyzická rizika spojená s klimatem, a pokud je činnost ohrožena, tak také posouzení klimatických rizik a zranitelností.

III. Udržitelné využívání a ochrana vodních zdrojů.

Činnost významně přispívá k dosažení dobrého stavu vodních útvarů, včetně povrchových a podzemních vodních útvarů, nebo k zabránění zhoršování jejich stavu, jestliže již v dobrém stavu jsou. Současně činnost poškozuje dobrý stav nebo dobrý ekologický potenciál vodních útvarů, včetně povrchových a podzemních vod.

Bude nutná identifikace a řešení rizik zhoršování stavu životního prostředí související se zachováním jakosti vody a předcházením nedostatku vody v souladu s požadavky rámcové směrnice o vodě a příslušných plánech povodí.

IV. Přechod na oběhové hospodářství.

Činnost významně přispívá k přechodu na oběhové hospodářství, včetně předcházení vzniku odpadů, jejich opětovného využití a recyklace. Nepovede k významné ne-hospodárnosti v používání materiálů nebo v přímém nebo nepřímém využívání přírodních zdrojů v jedné nebo více fázích životního cyklu výrobků, nebo k významnému zvýšení vzniku, spalování nebo odstraňování odpadu, s výjimkou spalování nerecyklovatelného nebezpečného odpadu, ani nemůže dlouhodobým odstraňováním odpadu způsobit významné a dlouhodobé škody na životním prostředí.

Bude tedy podporováno využití zařízení a součástí s vysokou trvanlivostí a recyklovatelností, které lze snadno demontovat a renovovat, a pokud možno se taková zařízení a součásti používají.

V. Prevence a omezování znečištění.

Činnost významně přispívá k ochraně životního prostředí před znečištěním. Činnost nevede k významnému zvýšení emisí znečišťujících látek do ovzduší, vody nebo krajiny ve srovnání se situací před zahájením této činnosti.

Emise do ovzduší a vody mohou být tedy maximálně na úrovni nejlepší dostupné techniky (Best Available Techniques - BAT).

VI. Ochrana a obnova biodiverzity a ekosystémů.

Činnost významně přispívá k ochraně, za-

chování a obnově biologické rozmanitosti nebo k dosažení dobrého stavu ekosystémů nebo k ochraně ekosystémů, které již jsou v dobrém stavu. Činnost ve významné míře nepoškozuje dobrý stav a odolnost ekosystémů ani stav stanovišť a druhů, včetně stanovišť a druhů v zájmu EU, z hlediska jejich ochrany.

Ano, ti z vás, kdo dočetli až k poslednímu cíli už začínají mít jasno, že to všechno nakonec souvisí také s ochranou přírody. Moderní ochrana životního prostředí s biodiverzitou silně počítá, není důvod se cítit vedle klíčových klimatických témat upozaděni. Konečně se k nim naopak můžeme přiblížit a narušit tak nedůvěru, kterou k nim řada z nás chová.

Taxonomie bude podniky tlačit do realizace kompenzačních a zmírňujících opatření z pohledu ochrany přírody. U záměrů a provozů umístěných v oblastech citlivých z hlediska biodiverzity nebo v jejich blízkosti (včetně lokalit Natura 2000, území světového přírodního dědictví UNESCO a dalších míst významných pro biodiverzitu vč. chráněných území) bude prováděno příslušné posouzení.

FLEXIBILNÍ SYSTÉM

Evropská komise postupně připravuje seznamy aktivit a technologií pomocí tzv. delegovaných aktů. První akt, který již vstoupil začátkem roku v platnost, stanovil kritéria pro posuzování, zda aktivity nebo technologie přispívají k prvním dvěma cílům, tedy ke zmírňování změny klimatu a přizpůsobování se změně klimatu. Akt stanovuje, za jakých podmínek je činnost nebo technologie, kterých je zatím 170, považována za udržitelnou. Prozatím není řešeno zemědělství, protože ještě nebyla dojednána podoba reformy společné zemědělské politiky.

Taxonomie bude i nadále aktualizována a doplňována podle potřeb, technologického pokroku a aktuálních poznatků.

V souvislosti se zaváděním taxonomie EU je finalizována také směrnice o podávání zpráv o udržitelnosti podniků. Tato směrnice zavede standardy pro informace týkající se udržitelnosti, které budou muset uvádět všechny velké firmy nad 250 zaměstnanců a všechny veřejně obchodované společnosti (kromě mikropodniků) budou povinně poskytovat informace o udržitelnosti svého byznysu.

ZATÍM PŘEVAŽUJÍ OTÁZKY

Co vlastně taxonomie bude znamenat a jak se propíše do praktické ochrany přírody, není nyní jednoduché říct. Ale rozhodně by bylo chybou se proto na tento nový nástroj nesoustředit. Naopak je potřeba ho vzít do ruky a zkusit, co s ním lze vytvořit. Ano, začnou vznikat metodiky, které pro mnohé z nás budou limitující, protože výklad by si rád každý ponechal podle svého. Ale hřiště naší přírody se stále zmenšuje, a proto je potřeba mít co nejjasnější pravidla a přistupovat k nim s určitou pokorou. Jen tak bude možné hrát dál.

Na druhou stranu bychom neměli k taxonomii EU hledět jako k všespásnému nástroji. Neodráží zdaleka veškeré požadavky na environmentální posuzování hospodářských činností (SEA/EIA, naturové hodnocení, biologické hodnocení ad.) a ani to není jejím cílem. Na druhou stranu současně environmentální posuzování neposkytuje veškerá data pro taxonomii EU, a proto je otázkou, zda bude potřeba jeho procesy modifikovat a nakolik se budou s taxonomií sbližovat.

Uvidíme, jak rychle si dokážeme na tento nový nástroj zvyknout. V každém případě, bude jeho účinnost a využitelnost určena pouze naší schopností správně nastavit pravidla a procesy a ty následně dodržovat.

TŘICETINY DRUHOVÝCH VÝJIMEK: MNOHO DŮVODŮ K ZAMYŠLENÍ ČÁST I

PETR ROTH

RNDr. PETR ROTH, CSc.

Pracoval nejprve v základním výzkumu, později působil jako vedoucí správy CHKO Kokořínsko a poté na Ministerstvu životního prostředí v oblasti ochrany přírody, kde od roku 1998 odpovídal zejména za naplňování povinností, spojených s přípravou na vstup do EU. Od 2010 nezávislý konzultant se zaměřením na Naturu 2000, územní ochranu, monitoring a reporting. Pracuje především v zemích západního Balkánu.

Kdybychom se obrazně zeptali kouzelného zrcadla, který nástroj naší ochrany přírody je nejsilnější, bezesporu bychom uslyšeli, že to je institut výjimek ze zákazů pro zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů – druhových výjimek. V oblasti speciální ochrany přírody jde zároveň pravděpodobně o nástroj nejvíce kontroverzní: oblíbený spolky, nenáviděný investory, obávaný orgány ochrany přírody, značně rozdílně vykládaný soudy. Různé úhly pohledu samozřejmě zčásti vyplývají z toho, kdo tento nástroj používá a na koho dopadá – na tom by nebylo nic divného ani špatného. Co ovšem není dobré, je skutečnost, že výše uvedené emoce kolem institutu druhových výjimek pramení z velké části z nepředvídatelné a často zcela chybné aplikace tohoto nástroje veřejnou správou i soudy, při níž je porušováno jak české, tak unijní právo a často nejsou respektovány elementární, vědecky podložené skutečnosti. Pojďme se proto podívat na to, co říká platná legislativa, co věda, jaká je česká správní a soudní praxe, a pokusme se přispět k diskusi o tom, kam by se zvláštní druhová ochrana měla ubírat, na co by se měla zaměřovat a co naopak nechávat stranou, aby měla smysl a alespoň zčásti zabraňovala dalšímu zhoršování stavu naší bioty, když už díky svému reaktivnímu charakteru (o němž bude ještě řeč) nemá téměř žádné možnosti tento stav zlepšovat.

LEGISLATIVNÍ KONSTRUKCE ZVLÁŠTNÍ DRUHOVÉ OCHRANY

Podle ustanovení § 48 zákona o ochraně přírody a krajiny (ZOPK) „druhy rostlin a živočichů, které jsou ohrožené nebo vzácné, vědecky či kulturně velmi významné, lze vyhlásit za zvláště chráněné“. Výčet takových druhů nalezneme v prováděcí vyhlášce. Další dva paragrafy zákona stanoví výčet

zakázaných činností pro zvláště chráněné druhy rostlin (§ 49) a živočichů (§ 50). Povšimněme si, že zákon nerozlišuje, zda se u zakázaných činností jedná o úmysl či náhodu – na to se blíže podíváme u ptáků. Zákazy v §§ 49–50 nejsou absolutní: lze je prolomit institutem výjimek, specifikovaným v § 56 odst. 1 a 2 (i další odstavce se výjimek týkají, v kontextu tohoto článku však nejsou důležité). Protože ještě 33 let po změně režimu čteme občas ve vyjádřeních zejména některých spolků o „udělení výjimky ze zákona“, pro úplnost zdůrazňuji, že jde opravdu o „výjimky ze zákazů“, nikoli ze zákona – tedy o zcela legální institut, bez něhož by zákon vůbec nebylo možné aplikovat. „Výjimky ze zákona“ byly typické pro minulý režim, kdy sice legislativa také obsahovala řadu zákazů, často pro přírodu teoreticky velmi prospěšných, avšak jejich dodržování mohl zrušit telefonický pokyn okresního či krajského tajemníka KSČ, zákon nezákona – což se také běžně dělo, stačilo mít příslušné konexe.

HISTORIE § 56 ZOPK

Institut výjimek podle § 56 měl zajímavý vývoj, který je zapotřebí si připomenout. V „původním“ zákoně, platícím od 1. 6. 1992, byl § 56 tvořen jedinou větou, která se s nepatrnými úpravami zachovala dodnes jako první věta prvního odstavce: „Výjimky ze zákazů u památných stromů a zvláště chráněných druhů rostlin, živočichů a nerostů podle § 46 odst. 2, § 49, 50 a § 51 odst. 2 může v případech, kdy jiný veřejný zájem převažuje nad zájmem ochrany přírody, povolit orgán ochrany přírody.“ V roce 1997 byl pak doplněn odstavce 2, pojednávající o povinnosti nezaměnitelného označení živočichů, později přesunutý do znění odstavce 3. V souvislosti se vstupem do EU byla zákonem č. 218/2004 Sb. doplněna

**Box 1: Aktuální znění odst. 1 a 2 § 56 ZOPK (ve znění z. č. 349/2009 Sb. a z. č. 123/217 Sb.)
§ 56**

Výjimky ze zákazů u památných stromů a zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů
(1) Výjimky ze zákazů u památných stromů a zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů podle § 46 odst. 2, § 49 a 50 v případech, kdy jiný veřejný zájem převažuje nad zájmem ochrany přírody, nebo v zájmu ochrany přírody, povoluje na žádost toho, kdo zamýšlí uskutečnit škodlivý zásah, orgán ochrany přírody. U zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů, které jsou předmětem ochrany podle práva Evropských společenství, lze výjimku podle věty první povolit jen tehdy, pokud je dán některý z důvodů uvedených v odstavci 2, neexistuje jiné uspokojivé řešení a povolovaná činnost neovlivní dosažení či udržení příznivého stavu druhu z hlediska ochrany. V pochybnostech o škodlivosti zamýšleného zásahu lze požádat o poskytnutí předběžné informace podle správního řádu.

(2) Výjimku ze zákazů u zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů lze povolit

- a) v zájmu ochrany volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a ochrany přírodních stanovišť,
- b) v zájmu prevence závažných škod, zejména na úrodě, dobytku, lesích, rybolovu, vodách a ostatních typech majetku,
- c) v zájmu veřejného zdraví nebo veřejné bezpečnosti nebo z jiných naléhavých důvodů převažujícího veřejného zájmu, včetně důvodů sociálního a ekonomického charakteru a důvodů s příznivými důsledky nesporného významu pro životní prostředí,
- d) pro účely výzkumu a vzdělávání, opětovného osídlení určitého území populací druhu nebo opětovného vysazení v původním areálu druhu a chovu a pěstování nezbytných pro tyto účely, včetně umělého rozmnožování rostlin,
- e) v případě zvláště chráněných druhů ptáků pro odchyt, držení nebo jiné využívání ptáků v malém množství.

nová ustanovení, která byla v podstatě přesnou transpozicí institutu odchylek podle směrnice o stanovištích. Protože ovšem odstavec 1 zůstal nezměněn, od 28. 4. 2004 platila pro udělování druhových výjimek daleko přísnější „evropská“ pravidla, vztahující se na všechny zvláště chráněné druhy (tedy nejen druhy „evropsky významné“ ve smyslu § 3 písmeno p) podle dnes platné verze ZOPK). Zároveň přitom stále neexistovala možnost udělovat druhové výjimky i v zájmu ochrany přírody: šlo o důsledek neúmyslného opomenutí v původní verzi zákona. Ochranařská obec to od roku 1992 opakovaně marně kritizovala, přičemž v praxi díky absenci této možnosti docházelo k častému porušování zákona samotnými orgány ochrany přírody, které nemohly při povolování a realizaci různých managementových zásahů, neslučitelných se zněním § 56, postupovat legálně. Oba tyto významné problémy byly odstraněny teprve „velkou“ novelou ZOPK č. 349/2009 Sb., která do odstavce 1 konečně doplnila možnost udělování druhových výjimek i „v zájmu ochrany přírody“ a zavedla dvojí režim povolování výjimek – pro druhy „národní“ a druhy „evropské“. Mohlo by se zdát, že správné aplikaci druhových výjimek od té doby nic nebrání. Pokud jde o výjimky „v zájmu

ochrany přírody“, situace je jasná – orgány ochrany přírody mohou zejména při zajišťování managementu ZCHÚ konečně dělat to, k čemu jsou zřízeny, aniž by musely porušovat zákon. U řízení o druhových výjimekách ze všech ostatních důvodů je bohužel skutečnost i dnes výrazně odlišná.

OTÁZKA PRVNÍ: JEDEN, NEBO DVA REŽIMY DRUHOVÝCH VÝJIMEK?

Píše se rok 2022, zákonem stanovené podmínky pro rozhodování o druhových výjimekách platí již třináct let, přesto se však v podáních některých spolků stále dočítáme, že žadatelé nepodali důkaz o *výrazné převaze naléhavých důvodů jiného veřejného zájmu a o dopadu na stav z hlediska ochrany* i u druhů chráněných jen na „národní“ úrovni, a dokonce i některé územní odbory MŽP vykládají § 56 tak, že jeho odst. 1 se vztahuje na všechny druhy, zvláště chráněné podle § 48. Určitou omluvu lze snad nalézt u spolků: znění odst. 1 je skutečně nešťastné a pro laika bez právního vzdělání může být obtížné pochopit, že v jediném odstavci se skrývají dva odlišné právní režimy. Proč MŽP při tvorbě novely v roce 2009 odstavec 1 nerozdělilo na dva, můžeme se jen dohadovat. V každém případě ovšem platí, což jsem se snažil ilustrovat i v předcházejících pasážích popisem

geneze tohoto ustanovení, že:

- pro druhy zvláště chráněné podle ust. § 48, vyjmenované v prováděcí vyhlášce č. 395/1992 Sb., v platném znění, které nejsou zároveň uvedeny ve vyhlášce č. 166/2005 Sb. (tedy i včetně explicitně vyjmenovaných druhů ptáků), se výjimka ze zákazů udělí v případech, *kdy jiný veřejný zájem převažuje nad zájmem ochrany přírody, nebo v zájmu ochrany přírody;*
- pro druhy evropsky významné, uvedené ve vyhlášce č. 166/2005 Sb., v platném znění, bez ohledu na to, zda jsou či nejsou zařazené do vyhlášky č. 395/1992 Sb., lze výjimku udělit jedině tehdy, *pokud je zároveň dán některý z důvodů uvedených v odstavci 2, neexistuje jiné uspokojivé řešení a povolovaná činnost neovlivní dosažení či udržení příznivého stavu druhu z hlediska ochrany.*

Je tedy zcela zjevné, že režim pro udělování výjimek pro tyto dvě skupiny rostlinných a živočišných druhů se zásadně liší, přičemž obě skupiny se částečně překrývají. Pokud je tedy zvláště chráněný druh „jen národní“, tj. nenajdeme jej ve výčtu druhů v příloze IV směrnice o stanovištích (a tedy ani ve vyhlášce č. 166/2005 Sb.), platí pro udělování výjimek podmínky relativně mírné – stačí prokázat „pouhou“ převahu jiného veřejného zájmu (výjimky v zájmu ochrany přírody pomijím). Jako nepravník si netroufám odhadovat, proč MŽP pro tuto skupinu zvláště chráněných druhů použilo formulaci „povoluje na žádost toho, kdo zamýšlí uskutečnit škodlivý zásah, orgán ochrany přírody“: sloveso „povoluje“ totiž evokuje při prokázání převahy jiného veřejného zájmu žadatelem *povinnost* orgánu ochrany přírody výjimku udělit, *nikoli jen možnost*, jako tomu bylo dříve i jak je tomu i nadále u „druhů chráněných podle práva ES“.

Z výše uvedeného také vyplývá, že pokud se žádost o výjimku podle § 56 vztahuje na druhy rostlin a živočichů spadající jak pod „čistě národní“, tak i pod „unijní“ kategorie, *výjimka podle § 56 musí mít dvě odlišné výrokové části – jednu pro druhy podle odst. 1 věta první, druhou podle odst. 1 věta druhá – i dvě odlišná odůvodnění.* To se dnes v řadě případů neděje; výrok bývá jediný a přísnější požadavky podle věty druhé se aplikují i na druhy „čistě národní“, spadající pod větu první. Žadatelé o výjimku jsou tím zjevně znevýhodňováni, dochází k velkým finančním a časovým ztrátám, a je nasnadě,

že by v rámci metodického řízení k těmto rozporům vůbec nemělo docházet.

OTÁZKA DRUHÁ: JAK NA PTÁKY?

Dalším závažným problémem současné správní praxe při řízení o výjimkách podle § 56 je otázka ptačích druhů. Minimálně některé krajské úřady dodnes používají jakýsi nedatovaný materiál, nadepsaný „Seznam zvláště chráněných druhů podle § 56 odst. 1 a 2 ZOPK“, který uvádí, že „za druhy, které jsou předmětem ochrany podle práva Evropských společenství, je možné považovat evropsky významné druhy... a dále v návaznosti čl. 5 Směrnice 2009/147/ES o ochraně volně žijících ptáků, také všechny ptáky, kteří jsou zároveň zařazeni mezi zvláště chráněné“. Jak mohlo ke vzniku takové interpretace dojít?

ních parků. Je zjevné, že MŽP při přípravě textu udělalo neúmyslnou chybu, kterou nezaznamenal ani parlament. Tato chyba má dalekosáhlé následky – a bohužel nebyla nikdy odstraněna, přestože příležitostí byla řada. V odst. 1 § 56 se tedy najednou objevil zcela nový pojem, který je bez znalosti kontextu, historie a smyslu „evropských“ ustanovení obtížně vysvětlitelný. Pochybnosti sice nevyvolává u druhů, „chráněných“ podle směrnice o stanovištích (92/43/EHS) – orgány ochrany přírody se shodují na tom, že jde o „evropsky významné druhy“ (ve smyslu § 3 písm. p) ZOPK), tedy o druhy, uvedené ve vyhlášce č. 166/2005 Sb., v platném znění. Co ale s ptáky? Citovaný metodický materiál krajských úřadů zařazuje mezi „druhy chráněné podle práva ES“ všechny druhy ptáků, za-

tímco druhá v člancích 12 a 13 zavádí „systém přísné ochrany druhů“. Rozdíly mezi nimi jsou zdánlivě zastřeny tím, že u obou těchto režimů existuje možnost odchylek (= výjimek), jejichž podmínky v článku 9 směrnice o ptácích a v čl. 16 směrnice o stanovištích jsou velmi podobné. Podíváme-li se však na věc podrobněji, nalezneme zcela zásadní odlišnost: všechny zákazy, vztahující se k ptákům (čl. 5 směrnice o ptácích), se *týkají pouze záměrných (úmyslných) činností*. Odchylný postup podle čl. 9 téže směrnice lze tedy opět aplikovat pouze na povolování úmyslných činností: činnosti neúmyslné, vedoucí např. k usmrcování ptáků či ničení jejich biotopů při realizaci jakýchkoli rozvojových záměrů, nejsou zakázány, a nelze pro ně tudíž udělit odchylku (výjimku). U druhů rostlin a živočichů, chráněných podle směrnice o stanovištích, se však vyjmenované zákazy vztahují *na veškeré činnosti, úmyslné i neúmyslné* – zde jde skutečně o systém *přísné*, nikoli *obecné* ochrany jako u ptáků. Uvedené zásadní rozdíly plně reflektuje ZOPK, který byl před vstupem do EU v roce 2004 doplněn o §§ 5a a 5b, zavádějící obecnou ochranu všech druhů ptáků i podmínky pro „odchylný postup při ochraně ptáků“ přesně v souladu s požadavky směrnice o ptácích. Nutně tedy musí následovat logická úvaha: je-li ochrana ptáků ošetřena v §§ 5a a 5b ZOPK a neexistuje-li v rámci unijní legislativy požadavek na „přísnou ochranu ptáků“, zahrnující i zákazy neúmyslného usmrcování, zraňování a poškozování či ničení biotopů, jak by se jakýkoli druh ptáka, nacházející se na území ČR, mohl dostat pod režim věty druhé odst. 1 § 56, tedy stát se „druhem chráněným podle práva ES“? Pokud bychom připustili, že „druhy chráněnými podle práva ES“ mají být všechny druhy ptáků, na něž odkazuje článek 5 směrnice o ptácích (a následně § 5a ZOPK), *staly by se všechny druhy ptáků, žijící v ČR, automaticky zvláště chráněnými druhy* podle § 48 ZOPK. Tak tomu ale není, § 48 odkazuje na prováděcí vyhlášku č. 395/1992 Sb., v platném znění, a ta obsahuje výčet pouze *vybraných druhů* ptáků. Jinými slovy – *český právní řád zavedl na národní úrovni pro vybrané druhy ptáků (vzácné a ohrožené) přísnější režim, než jaký požaduje právo ES* v podobě směrnice o ptácích (což unijní právo výslovně připouští) – takže tyto druhy ptáků nespádají pod označení „druhy chráněné podle práva

Box 2: Znění článku 5 směrnice o ptácích 2009/147/ES

Článek 5

Aniž jsou dotčeny články 7 a 9, přijmou členské státy opatření nezbytná k vytvoření obecné právní úpravy ochrany všech druhů ptáků uvedených v článku 1, která zejména zakáže

- úmyslné usmrcování nebo odchyt jakýmkoli způsobem;
- úmyslné ničení nebo poškozování jejich hnízd a vajec nebo odstraňování hnízd;
- sběr jejich vajec ve volné přírodě a jejich držení, a to i prázdných;
- úmyslné vyrušování těchto ptáků, zejména během rozmnožování a odchovu mláďat, pokud by šlo o vyrušování významné z hlediska cílů této směrnice;
- držení druhů ptáků, jejichž lov a odchyt jsou zakázány.

MALÉ OPOMENUTÍ S VELKÝMI NÁSLEDKY

V roce 2009 Parlamentem schválená „velká“ novela ZOPK, přinášející dnešní znění § 56, zavedla zcela nový termín „zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů, které jsou předmětem ochrany podle práva Evropských společenství“, a pro jeho vysvětlení odkázala na poznámku pod čarou č. 10. Tato poznámka pod čarou zní: „10) Zákon č. 449/2001 Sb., o myslivosti, ve znění pozdějších předpisů. Zákon č. 99/2004 Sb., o rybníkářství, výkonu rybářského práva, rybářské strážní, ochraně mořských rybolovných zdrojů a o změně některých zákonů (zákon o rybářství), ve znění pozdějších předpisů.“ Zmatený čtenář se může právem ptát, jaký vztah mají předpisy o myslivosti a o rybářství k definici druhů podle práva ES. Odpověď je jednoduchá: žádný. Poznámka pod čarou č. 10 byla totiž v zákoně již dávno předtím a vztahovala se na výkon práva myslivosti a rybářství na území národ-

řazené mezi zvláště chráněné. Podle této interpretace by se tak při řízeních o výjimkách pro zvláště chráněné druhy ptáků podle § 48 ZOPK měl vždy aplikovat přísnější režim podle věty druhé odst. 1 § 56. Je tomu skutečně tak?

Nechme stranou poněkud absurdní úvahu, podle níž by se určitý druh, chráněný pouze na „národní“ úrovni, stal najednou druhem „chráněným podle práva ES“, ačkoli jej ve směrnici o ptácích nenajdeme – resp. najdeme např. spolu s dalšími stovkami druhů, vyjmenovanými v příloze 1, které ale zvláště chráněné nejsou, a nemohou být tudíž podle této logiky chráněné „podle práva ES“. Jak je to tedy s druhovou ochranou podle směrnice o ptácích?

Zásadní rozdíl mezi směrnici o ptácích a směrnici o stanovištích v oblasti druhové ochrany je v tom, že první z nich zavádí v článku 5 povinnost zřídit systém „obecné ochrany všech druhů ptáků“ (oficiální český překlad směrnice hovoří nepřesně o „obecné právní úpravě ochrany“), za-

ES“ (neboť podle práva ES pro ně přísná druhová ochrana neexistuje) a může pro ně tudíž platit jedině režim, uvedený ve větě první odst. 1 § 56¹.

Z uvedeného vyplývá, že nejasný termín „zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů, které jsou předmětem ochrany podle práva Evropských společenství“ lze interpretovat jedině tak, že se vztahuje na „evropsky významné druhy“ ve smyslu § 3 písmeno p) ZOPK, ale v žádném případě ne na ptáky. Pro zvláště chráněné druhy ptáků tedy při povolování výjimek

podle § 56 platí bez jakýchkoli pochybností režim věty první odst. 1. Správní praxe i judikatura soudů to bohužel dosud nereflektují; existuje řada rozhodnutí, v nichž je s druhy ptáků nakládáno v režimu podle věty druhé odst. 1, což mělo a má za následek neoprávněnou enormní časovou a finanční zátěž některých investorů, aniž by to navíc přinášelo cokoli pozitivního pro dotčené druhy. V brzké budoucnosti by to mohlo vést k žalobám proti státu pro neoprávněný postup, zejména ve spojení s tím, jak orgány veřejné správy v řízeních

o výjimkách často nesprávně interpretují požadavky věty druhé odst. 1 § 56. O tom si ale více povíme příště.

¹ Pro úplnost je třeba dodat, že v případě, že by se pro takové druhy požadovalo navíc ještě povolení odchylného postupu pro činnosti úmyslné vyjmenované v § 5a, muselo by se zcela nezávisle vést i další řízení podle § 5b ZOPK

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY představuje svobodný myšlenkový prostor založený na aktivním přístupu, vzájemné toleranci a schopnosti účastníků shodnout se na konsensuálních výstupech.

FÓRUM poskytuje prostor k diskusi, předávání poznatků a hledání řešení v různých aktivitách ochrany přírody. Zajišťuje svobodné vyjadřování názorů svých členů bez politických či institucionálních vlivů.

Fungování je založeno na permanentní názorové platformě v rámci provozu internetových stránek, na pravidelném setkávání a vydávání tohoto časopisu.

PODPOŘTE NAŠI ČINNOST

Snažíme se naše aktivity poskytovat zájemcům zdarma, což se daří díky projektům a další podpoře. Do budoucna se ale neobejdeme bez Vaší pomoci.

Vaše příspěvky můžete posílat na účet 2200318661/2010, použijte variabilní symbol 333.

DĚKUJEME VÁM